

**VILNIAUS UNIVERSITETAS
ŠIAULIŲ AKADEMIJA**

SPECIALIOSIOS PEDAGOGIKOS MAGISTRANTŪROS STUDIJŲ PROGRAMA
Logopedija specializacija

LINA PAULAUŠKIENĖ

Magistro baigiamasis darbas

**MOKINIŲ, TURINČIŲ ELGESIO IR EMOCIJŲ SUTRIKIMŲ, ELGESIO VALDYMAS:
PEDAGOGŲ IR TĖVŲ PATIRTYS**

Darbo vadovė: doc. dr. Renata Geležinienė

Šiauliai, 2021

**Studijuojančiojo, teikiančio baigiamąjį darbą,
GARANTIJA**

WARRANTY of Final Thesis

Vardas, pavardė <i>Name, Surname</i>	Lina Paulauskienė
Padalinys <i>Faculty</i>	Šiaulių akademija <i>Šiauliai Academy</i>
Studijų programa <i>Study Programme</i>	Specialiosios pedagogikos <i>Special Needs Teacher Training</i>
Darbo pavadinimas <i>Thesis topic</i>	Mokinių, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų, elgesio valdymas: pedagogų ir tėvų patirtys <i>Handling Behavioural Problems of Students with Behavioural and Emotional Disorders: Teachers' and Parents' Experiences</i>
Darbo tipas <i>Thesis type</i>	Baigiamasis darbas <i>Final Thesis</i>

Garantuojau, kad mano baigiamasis darbas yra parengtas sąžiningai ir savarankiškai, kitų asmenų indėlio į parengtą darbą nėra. Jokių neteisėtų mokėjimų už šį darbą niekam nesu mokėjęs.

I guarantee that my thesis is prepared in good faith and independently, there is no contribution to this work from other individuals. I have not made any illegal payments related to this work.

Šiame darbe tiesiogiai ar netiesiogiai panaudotos kitų šaltinių citatos yra pažymėtos literatūros nuorodose.

Quotes from other sources directly or indirectly used in this thesis, are indicated in literature references.

Aš, Lina Paulauskienė, pateikdamas (-a) šį darbą, patvirtinu (pažymėti)
I, Lina Paulauskienė, by submitting this paper confirm (check)

Embargo laikotarpis
Embargo Period

Prašau nustatyti šiam baigiamajam darbui toliau nurodytos trukmės embargo laikotarpį:

I am requesting an embargo of this thesis for the period indicated below:

_____ mėnesių / *months*

(embargo laikotarpis negali viršyti 60 mėn. / *an embargo period shall not exceed 60 months*).

Embargo laikotarpis nereikalingas / *no embargo requested.*

Embargo laikotarpio nustatymo priežastis / *Reason for embargo period:*

TURINYS

Magistro darbo santrauka	4
Įvadas	6
1 skyrius. ELGESIO IR EMOCIJŲ SUTRIKIMŲ ELGESIO VALDYMO TEORINĖ ANALIZĖ.....	10
1.1. Elgesio ir emocijų sutrikimų samprata ir atsiradimo priežastys	10
1.2. Mokinų, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų, ugdymo organizavimas	15
2 skyrius. PEDAGOGŲ TAIKOMOS ELGESIO VALDYMO STRATEGIJOS MOKINIAMS, TURINTIEMS ELGESIO IR EMOCIJŲ SUTRIKIMŲ, TYRIMO REZULTATAI IR ANALIZĖ.....	27
2.1. Tyrimo metodologija ir metodai	27
2.2. Tyrimo dalyviai.....	28
2.3. Pedagogų patirtys dirbant su mokiniais, turinčiais elgesio ir emocijų sutrikimų	29
2.4. Mokinų, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų, netinkamas elgesys	30
2.5. Pedagogų požiūris į tėvų į(si)traukimą ir bendradarbiavimą	32
2.6. Švietimo pagalbos teikimas ugdymo įstaigoje mokiniams, turintiems elgesio ir emocijų sutrikimų, tėvų patirtys	36
2.7. Elgesio valdymo strategijų taikymas mokiniams, turintiems elgesio ir emocijų sutrikimų.....	37
IŠVADOS.....	45
Literatūra	47
Summary.....	53
PRIEDAI.....	55

Magistro darbo santrauka

Magistro darbo tyrimu siekta atskleisti mokinių, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų, elgesio valdymą remiantis pedagogų ir tėvų patirtimi.

Magistro baigiamajame darbe analizuojama elgesio ir emocijų sutrikimų sampratą, atsiradimo priežastys (tam pasitelktas literatūros analizės metodas). Interviu metodu siekta atskleisti tėvų ir pedagogų požiūrį į mokinių, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų, taikomas elgesio valdymo strategijas, tėvų ir pedagogų bendradarbiavimo ypatumus, tėvų į(si)traukimą į elgesio valdymo procesą. Atlikta pedagogų sukurtų tekstų (mokiniams, turintiems elgesio ir emocijų sutrikimų, ir jų tėvams siųstų pagyrimų ir pastabų elektroniniame dienyne) turinio analizė, išanalizuotas tekstų pobūdis ir kiekis.

Tyrime dalyvavo penkių vaikų, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų, besimokančių skirtingose Vilniaus miesto bendrojo ugdymo įstaigose (pradinėje pakopoje), pedagogai ir jų tėvai.

Pagrindinės išvados :

1. Teorinė mokslinės literatūros analizė atskleidė pagrindines priežastis, lemiančias elgesio ir emocijų sutrikimų atsiradimą: socialinė aplinka, šeimos santykiai, genetiniai faktoriai.
2. Empirinio tyrimo gauti duomenys atskleidė, kad tėvai pozityviai vertina pedagogų taikomas elgesio valdymo strategijas mokiniams, turintiems elgesio ir emocijų sutrikimų. Didesnė dalis tėvų akcentavo tarpasmeninių santykių kūrimo svarbą, pozityvios aplinkos kūrimą bei skatinimą dalyvauti klasės, mokyklos gyvenime.
3. Išanalizavus pedagogų bendradarbiavimo ypatumus komunikuojant su mokinių, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų, tėvais galime teigti, kad pedagogams trūksta intensyvesnio tėvų įsitraukimo į elgesio valdymo procesą tiek namie, tiek mokykloje. Tyrimas atskleidė, kad daugelis pedagogų bendrauja su tėvais epizodiškai esant poreikiui, ar komunikuoja tik formaliai, pagal poreikį. Tad galime daryti prielaidą, kad tiek tėvų, tiek pedagogų bendravimas ir bendradarbiavimas yra nepakankamas.
4. Dokumentų turinio analizė atskleidė, kad pedagogai linkę tėvams rašyti neigiamo pobūdžio informaciją apie jų vaikus. Taip pat sunku išvelgti siųstuose žinutėse bendradarbiavimo su tėvais tendencijas. Pagyrimų turinio analizė parodė, kad daugiau informacijos yra bendrinio pobūdžio-apibendrintos, daugiau skirtos visai klasei, bet ne konkrečiam mokiniui. Nors vienas iš pagrindinių pagyrimų rašymo tikslų, turėtų būti mokinio paskatinimas, motyvacija, tinkamo elgesio skatinimas.

Esminės sąvokos: elgesio ir emocijų sutrikimai(EES), bendradarbiavimas, elgesio valdymas, strategijos.

Ivadas

Temos aktualumas: Mokinių, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų, ugdymas yra didelis iššūkis pedagogams ir mokyklos bendruomenei. Ugdant tokius mokinius, labai svarbus vaidmuo tenka mokytojams. Pedagogas turi pažinti mokinį, identifikuoti netinkamą ar tinkamą elgesį lemiančius veiksnius. Norint užtikrinti sėkmingą mokinių, turinčių EES ugdymą, mokytojas privalo gebėti ne tik bendradarbiauti su švietimo pagalbą teikiančiais specialistais, kurie atsižvelgdami į mokinio SUP, padės parinkti tinkamus ugdymo metodus, patars, kokias taikyti elgesio valdymo strategijas, kaip kurti aplinką, užtikrinančią gerą mokinio savijautą ugdymo įstaigoje/klasėje, bet ir glaudžiai bendradarbiauti su mokinių tėvais, kurie padės priimti sprendimus, motyvuojančius bei skatinančius tinkamą mokinių elgesį. Taigi, labai svarbu yra laiku pastebėti ir parengti efektyvias elgesio valdymo ir ugdymo programas, suplanuoti komandinį darbą, kuris padeda įveikti ar sumažinti vaikų elgesio ir emocijų sutrikimų raišką.

Mokiniai, turintys elgesio ir emocijų sutrikimų, dažnai pasižymi pasikartojančiu ir nuolatinėmis kitų teises pažeidžiančiu, agresyviu, provokuojamu elgesiu, kuris skiriasi nuo visuomenėje socialiai priimtino elgesio normų ar taisyklių. Toks elgesys trikdo asmens mokymąsi ir gebėjimą komunikuoti su bendraamžiais ir suaugusiais. Dėl šių ypatumų mokiniai, turintys elgesio ir emocijų sutrikimų, kelia bene daugiausia iššūkių bendrojo ugdymo mokyklų pedagogams. Ališausko ir Šimkienės tyrimas (2013) atskleidė, kad būtent socialiai netinkamo elgesio bruožai, kurie būdingi mokiniams, turintiems elgesio ir emocijų sutrikimų, ir yra didžiausia problema. Galima daryti prielaidą, kad daugelis pedagogų patį vaiką mato kaip problemą, bet ne jo santykį ir sąveiką su bendraamžiais, pedagogais ar tėvais.

Moksliniuose šaltiniuose, kuriuose tyrinėjami elgesio ir emocijų sutrikimai dažnai analizuojama sąveika tarp pedagogų ir mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių. Ambrukaitis, Antonovaitė (2002), Geležinienė (2009) teigia, kad sąveika - tai bendradarbiavimas, kuris konstruoja pedagogo veiklą bei daro įtaką visam ugdymo procesui, taip pat formuoja asmenybės raišką.

Mokinių, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų, aprašomas bei analizuojamas ugdymas: Švietimo įstatyme (2011), LR ŠMM ministro įsakyme (2011), įvairiuose mokslininkų darbuose (Geležinienė, 2010, 2011; Ališauskas, Šimkienė 2013), Švietimo problemų analizės leidiniuose (2017), projektuose bei metodinėse rekomendacijose. Užsienio šalių autoriai aprašo bei tyrinėja mokinius, kurie turi elgesio ir emocijų sutrikimų, ugdymą bendrojo ugdymo mokyklose (Thacker, Strudwick, Babbedge, 2002; Poulou, 2005; Jull, 2008). Autoriai akcentuoja bendradarbiavimo svarbą, sąveiką tarp visų ugdymo proceso dalyvių, taip pat pabrėžia, kad ypač svarbu kokybiškai ir efektyviai

teikti švietimo pagalbą vaikams, kurie turi elgesio ir emocijų sutrikimų, ir taikyti įvairias elgesio valdymo strategijas.

Pastebima, kad kai kurie mokslininkai tyrinėjo mokinių, kurie turi elgesio ir emocijų sutrikimų, įtraukimą į ugdymo procesą bendrojo ugdymo mokyklose ir įgyjamų gebėjimų problematiką (Galkienė, 2005; Geležinienė, 2009, 2011). Kiti analizuoja elgesio ir emocijų sutrikimų problematiką ir atitinkamus socialinių įgūdžių aspektus (Barkauskaitė - Lukšienė, Gudžinskienė 2013; Bakutytė, Geležinienė, Gumuliauskienė, Juodraitis, Jurevičienė, Šapelytė, 2013).

Siekiant efektyvių pedagoginio darbo rezultatų ugdant mokinius, turinčius elgesio ir emocijų sutrikimų, reikia ypač daug žinių apie įvairias ugdymo strategijas ir jų taikymą praktinėje veikloje. Mokytojai ir švietimo pagalbos specialistai privalo gerai suprasti įvairių sistemų, tokių kaip specialusis bei bendrasis ugdymas, vaiko teisių apsauga, psichikos sveikata, socialinė parama bei pagalba šeimoms, tarpusavio ryšį ir bendradarbiavimo su mokinių tėvais svarbą.

Bendradarbiavimas - itin reikšmingas visuomenės vystymosi bei tobulėjimo veiksnys, traktuojamas mokslininkų kaip naujas pozityvus metodas, strategija (Kontautienė, 2004). Bendradarbiavimas tarp tėvų, pedagogų tampa lyg veiksmingas atsakas pasauliui, kuriame problemų numatyti negalima, kuomet pastarųjų sprendimai nėra aiškūs, o reikalavimai tampa vis intensyvesni. Šiame kontekste bendradarbiavimas yra platus, įvairus bei rekomenduojamas kaip vienas iš sprendimų daugeliui iššūkių, su kuriais susiduria įvairios švietimo organizacijos, jų bendruomenė ir visa visuomenė.

Viena iš galimų pozityvaus ir efektyvaus ugdymo strategijų yra tėvų ir pedagogų bendradarbiavimas, tai galbūt ir nėra universali priemonė SUP mokinių ugdymui, tačiau ji suteikia galimybę pedagogams, tėvams tarpusavyje pasidalinti turimomis žiniomis ir pasiekti geresnių pozityvaus elgesio valdymo rezultatų.

Dėl to yra tikslinga atlikti tyrimą, padėsiantį atkreipti dėmesį į elgesio valdymo strategijų taikymą ugdant mokinius, turinčius elgesio ir emocijų sutrikimų, kurie mokosi bendrojo ugdymo mokyklose.

Mokslinė šio tyrimo problema kyla iš to, kad mokinių, kurie turi elgesio ir emocijų sutrikimų, netinkamas elgesys kelia didelį susirūpinimą bendrojo ugdymo įstaigų pedagogams ir tėvams. Šie mokiniai dažniausiai turi bendravimo, mokymosi bei elgesio problemų. Iš to kyla klausimas, ar bendrojo ugdymo mokyklos pasirengusios teikti veiksmingą pagalbą mokiniams, turintiems elgesio ir emocijų sutrikimų? Ar vyksta bendradarbiavimas tarp pedagogų ir tėvų? Ar pedagogai linkę įtraukti tėvus į elgesio valdymo procesą? Ar pedagogai taiko elgesio valdymo strategijas?

Tyrimo objektas – mokinių, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų, elgesio valdymas.

Tyrimo tikslas – atskleisti mokinių, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų, elgesio valdymą remiantis pedagogų ir tėvų patirtimi.

Tyrimo uždaviniai:

1. remiantis moksline literatūra išanalizuoti elgesio ir emocijų sutrikimų sampratą, atsiradimo priežastis;
2. išanalizuoti pedagogų ir tėvų požiūrį į taikomas elgesio valdymo strategijas mokiniams, turintiems elgesio ir emocijų sutrikimų;
3. atskleisti tėvų bendradarbiavimą bei į(si)traukimą į elgesio valdymo procesą;
4. išanalizuoti pedagogų pateiktas žinutes (pagyrimai, pastabos) mokinių, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų, tėvams elektroniniame dienyne.

Tyrimo duomenų rinkimo metodai: mokslinės literatūros atranka, interviu, dokumentų rinkimo metodas.

Tyrimo duomenų analizės metodas: mokslinės literatūros analizė, interviu, dokumentų turinio analizė.

Tyrimo imtis Interviu apklausoje dalyvavo penkių vaikų, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų, besimokančių skirtingose Vilniaus miesto bendrojo ugdymo įstaigose (pradinėje pakopoje), pedagogai ir jų tėvai. Tyrimas atliktas 2020 m. balandžio – lapkričio mėnesiais.

Esminės sąvokos

Elgesio ir emocijų sutrikimas – Elgesio ir emocijų sutrikimai yra heterogeniška grupė sutrikimų, kurie pasireiškia elgesio ir emocinėmis reakcijomis, kurios ryškiai skiriasi nuo įprastų amžiaus, etinių bei kultūros normų ir išreikštuoją impulsyvumu, nedėmesingumu ar/ir prasta elgesio reguliacija („Dėl mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius” tvarkos aprašas“, 2011)

Bendradarbiavimas – tai bendro tikslo siekimas, pasidalijant uždaviniais, derinant skirtingas nuostatas ir interesus (Topping, Wolfendale, 2017).

Elgesio valdymas – tai procesas, kurio metu sustabdomas nepageidaujamas elgesys, taikant pedagogines strategijas (Vasiliauskas, 2005).

Strategija – tai visuma sprendimų, kurie apibrėžia svarbiausius tikslus ir veiksmus bei priemones tiems tikslams pasiekti (Vasiliauskas, 2005).

Magistro darbo struktūra. Magistro darbą sudaro santrauka lietuvių kalba, įvadas, 2 skyriai, išvados, cituotos literatūros sąrašas (70 šaltinių), santrauka anglų kalba, 5 priedai. Tyrimo duomenis iliustruoja 10 lentelių, 1 paveikslas. Prieduose pateikiami interviu klausimai, interviu protokolai. Magistro darbo apimtis – 54 psl.

1 skyrius. ELGESIO IR EMOCIJŲ SUTRIKIMŲ ELGESIO VALDYMO TEORINĖ ANALIZĖ

1.1. Elgesio ir emocijų sutrikimų samprata ir atsiradimo priežastys

Vykstant visuomenės pokyčiams, drauge kinta ir elgesio sutrikimų samprata. Visų sutrikimų socialiniai vaizdiniai yra konkretūs istoriškai bei kultūriškai visuomenėje susiformavę sutrikimo pažinimai, sudaryti iš pažintinių, emocinių bei simbolinių elementų. Konkreti elgesio ir emocijų sutrikimų samprata nulemia visuomenės narių mąstymo būdą, kuris tiesiogiai lemia jų kasdieninius praktinius veiksmus.

Elgesio ir emocijų sutrikimai yra heterogeniška grupė sutrikimų, kurie pasireiškia elgesio ir emocinėmis reakcijomis, kurios ryškiai skiriasi nuo įprastų amžiaus, etinių bei kultūros normų ir išreikštuoją impulsyvumu, nedėmesingumu ar/ir prasta elgesio reguliacija¹. Elgesio ir emocijų sutrikimams būdingas nuolatinis bei pasikartojantis asocialaus, nepaklusnaus ar agresyvaus elgesio stereotipas. Šis elgesys, kai pasiekia stipriausią savo išraiškos būdą, sutrikdo socialines elgesio normas².

Hallahan, Kauffman (2003) elgesio ir emocijų sutrikimus apibūdina kaip, elgesio ir emocijų reakcijas, kurios ryškiai skiriasi nuo įprastų amžiaus, kultūros, bei etninių normų, dažniausiai šios reakcijos išryškėja mokykloje.

Pasak Dervinytės-Bongarzoni (2008), vykstant visuomenės kaitai, drauge kinta ir elgesio sutrikimų samprata. Klinikinė-didaktinė paradigma vyravo iki nepriklausomybės atkūrimo, kuri sparčiai buvo keičiama socialine-interakcine paradigma. Pasak Geležinienės (2011), mokinių, kurie turi elgesio ir emocijų sutrikimų, ugdymas pereina nuo medicininio (klinikinio) prie socialiai konstruojamo ugdymo modelio.

Tokiems sutrikimams yra būdinga nerimas dėl savo elgesio, namų darbų, mokymosi, egzaminų, ateities, taipogi įprastos veiklos vengimas, nuolatinė liūdna nuotaika, jautrumas, irzlumas, ankstesniojo susidomėjimo praradimas ir įtampa bei nuovargis (Ališauskas, Šimkienė, 2013). Kemerienė, Mazūrienė, Petronis ir kt. (2009), išskiria tokius elgesio reagavimo būdus: išskiria tokius elgesio reagavimo būdus:

¹Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo įsakymas. Dėl mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymo organizavimo tvarkos aprašo patvirtinimo. (2011). Valstybės žinios, 2011-10-11, Nr. 122-5771.

² Nacionalinis medicinos klasifikacijos centras. (2008).

Pasyvus elgesys yra apibūdinamas kaip bailumas, drovumas, apatiškumas, izoliacija. Toks elgesys gali būti susietas su įvairiausiais psichosomatiniais sutrikimais, kaip žema saviverte arba itin dideliu savęs smerkimu bei pan.

Agresyvus elgesys – tai ne vien fizinė bei verbalinė agresija, tačiau ir nebendravimas, priešiškus, įžūlus, demonstratyvus elgesys. Didžiąja dalimi atvejų šis elgesys nebūna malonus kitiems. Ir agresyvus, ir pasyvus elgesys parodo negebėjimą tinkamai elgtis bei turi konkrečių pasekmių tolimesniame gyvenime.

Socialus elgesys – gali būti apibūdinamas lyg galiojančias socialines normas atitinkantis, užtikrinantis panaudojimą savęs įtvirtinimo galimybių.

Daugelis autorių teigia, kad elgesio nukrypimai gali pasireikšti itin įvairiai. Gudžinskienė (2013) teigia, kad vaikystėje elgesio nukrypimai gali pasireikšti itin įvairiai: nepaklusnumu, melavimu, agresija, bėgimu iš namų, dykinėjimu (pamokų praleidinėjimu). Mokinių agresyvus elgesys yra reiškinys, nulemtas daugelio priežasčių ir apimantis asmenybės socializacijos ypatumus, socialinius psichologinius veiksnius ir asmeninius individo bruožus. Toks agresyvus mokinių elgesys nėra atsitiktinis reiškinys. Dažniausiai jį lemia daugelis socialinių veiksnių, iš kurių bene svarbiausi – šeima, mokykla, mokinių neužimtumas (Pruskus. 2012).

Analizuojant mokslinę literatūrą galime teigti, kad autoriai ir įvairiausių sričių specialistai vartoja skirtingas emocijų bei elgesio sutrikimų sąvokos apibrėžimą. Tačiau galima teigti, kad visi minėti autoriai sutaria su ta nuomone, kad vaikams, turintiems elgesio ir emocijų sutrikimų, būdingos ilgalaikės problemos, elgesys, kuris neatitinka visuomenėje socialiai priimtino elgesio normų ar taisyklių.

Elgesio ir emocijų sutrikimų priežastys. Emocijų sutrikimų priežastys yra kompleksinės. Didelę įtaką turi socialinė aplinka, šeimos santykiai, genetiniai faktoriai, temperamentas, vaiko konstituciniai ypatumai (Lesinskienė, Karalienė, 2008). Radzevičienė (1997) akcentuoja šiuos vaiko elgesio ir emocijų reikšmingus faktorius: biopsichinius (paveldimumas, genetinio veiksnio reikšmė), socialinės aplinkos, šeimos aplinkos. Scheuermann, Hall (2008) teigia, kad netipiškas elgesys yra biologinių (biocelinių, genetinių sutrikimų, nėštumo, temperamento, pogimdyvinio periodo, gimdymo) bei aplinkos sąveikos pasekmė.

Elgesio sutrikimai yra didelį susirūpinimą kelianti problema, kadangi apraiškos iš destrukttyvaus elgesio kelia daug problemų ne tik patiems vaikams, tačiau ir aplinkiniams – artimiausiai socialinei aplinkai, didesnei visuomenės daliai (Barkauskienė, Kundrotaitė, Grauslienė, ir kt., 2014). Hallan, Kauffman (2003) teigia, kad sunku yra tiksliai nubrėžti ribas tarp tinkamo elgesio ir netinkamo

elgesio, kadangi netinkamas elgesys trunka epizodiškai, tad toks elgesys nėra sutrikimas, tačiau mokiniai, kurie turi įvairių elgesio problemų, pasižymi ilgalaikiais elgesio kraštutinumais įvairiose situacijose.

Dauguma autorių įvardina, kad mokinių elgesio ir emocijų sutrikimų atsiradimo priežastys glaudžiai susijusios su socialine mokinio situacija. Lesinskienė, Karalienė (2008) teigia, kad didelę įtaką tokiems sutrikimams atsirasti turi mokinio ir šeimos santykiai, socialinė aplinka bei genetiniai faktoriai. Galkienė (2005) teigia, kad mokiniai, kurie auga nepilnose šeimose ar daugiavaikėse, kurių tėvai dažniausiai turi žemesnį išsilavinimą, turi didesnę riziką tokiems EES atsirasti. Kajokienė, Žukauskienė (2007) teigia, kad daugiau emocinių ir elgesio problemų patiria vaikai, kurių tėvai turėjo vidurinį ir žemesnį išsilavinimą.

Galkienė (2005) teigia, kad elgesio ir emocijų sutrikimų priežastimi taip pat gali būti ugdymo įstaiga, kurioje mokinys patiria patyčias, neigiamas emocijas, bendraamžių netoleravimą. Anot Girdzijauskienės, Gintilienės, Butkienės, Lesinskienės, Pūro (2005), mažiausia tikimybė, kad vaikas turės elgesio ir emocijų sutrikimų yra tokiose šeimose, kuriose tėvai turi nuolatinį darbą ir yra išsilavinę. Aplinkos sistema apibrėžia elgesio būdus, esančius visuotinai priimtinais, o netinkamas elgesys atsiranda, kuomet individas praranda galimybę socialiniame gyvenime dalyvauti, kai jo įgūdžiai jam prosocialiai elgtis neleidžia (Bankauskienė, 2013).

Nepageidaujamą elgesį gali išprovokuoti negalėjimas pasiekti laukiamų rezultatų ir tokia būseną vadinama „frustracija“, tačiau kai ją mokinys patiria, dažnai atsiranda agresyvaus pobūdžio emocijos (Juodraitis, 2003).

Mokiniai, turintys elgesio ir emocijų sutrikimų, dažniausiai išsiskiria iš savo amžiaus vaikų netinkamu, agresyviu elgesiu. Braslauskienė, Jonutytė (2005, p. 41), išskiria pagrindinius rizikos veiksnius, kurie daro įtaką elgesio sutrikimų ir agresijos atsiradimui:

- individualūs veiksniai: ankstyvajame amžiuje atsiradusia agresija, socialinio pažinimo deficitas, priešiškus kitiems, nemokėjimas bendrauti;
- šeimos veiksniai: silpnas emocinis ryšys su tėvais, probleminiai tėvai, netinkamas auklėjimas, prasti santykiai tarp šeimos narių, bloga priežiūra, agresija šeimoje;
- aplinkos/kaimynystės veiksniai: daug skurdžiai gyvenančių kaimynų, nepastovus gyvenimo lygis, žemas ekonominis lygis.

Individualių veiksmų atsiradimui turi įtakos vaiko patiriamos emocijos - pyktis, neviltis, bejėgiškumas ir kai vaikas negeba jų valdyti tai jos tampa nevaldomos ir “išsilieja” ant kitų žmonių, artimiausioje aplinkoje. Prie šių veiksmų galime priskirti ir vaiko nemokėjimą komunikuoti,

bendraamžių atstūmimą. Nuolat kritikuojant bei neigiamai vertinant neklusnius, judrius, nesusikaupiančius, blogai besielgiančius, nesimokančius, impulsyvius vaikus dažnai nepastebėtos lieka jų emocinės problemos, vidinė kančia (Dervinytė-Bongarzoni, 2008). Prie šeimos veiksmų priskiriamos auklėjimo klaidos, vyresnių brolių/seserų nusikalstama veika bei nesėkmių ir negatyvaus vertinimo akcentavimas šeimoje (Braslauskienė, Jonutytė, 2005). Vaikai, kurie buvo patyrę smurtą artimoje aplinkoje ar tiesiog stebėjo smurtą, dažniausiai patys tampa agresyvūs. Tokie vaikai linkę atkartoti matytą ar patirtą agresyvų elgesį. Socialinių kompetencijų stoka atsiranda dėl apsunkintų gyvenimo sąlygų šeimoje, konstruktyvaus pavyzdžio trūkumo, ryšių palaikymo su bendraamžiais už globos institucijos ribų trūkumo (Samašonok, Gudonis, 2008).

Šinkariova (2010) pastebi, kad didelę įtaką netinkamo elgesio atsiradimui turi ir vaiko amžius: mokiniams, kuriems elgesio sutrikimai atsirado iki 10 metų, simptomai neišnyksta, jeigu tokie sutrikimai atsirado paauglystėje, tad galime teigti, kad jie tiesiog nebuvo pastebėti. Tad autorė daro prielaidą, kad elgesio sutrikimai, pasireiškiantys ankstyvajame amžiuje, teikia blogesnes prognozes ateityje. Dauguma autorių teigia, kad daugelis skirtingo amžiaus vaikų patiria įvairių išgyvenimų, skirtingų emocijų, kurios gali peraugti į sutrikimus. Dažniausios emocijos, kurias išgyvena vaikai, yra įvairios baimės, drovumas, nerimas. Viena iš dažniausiai patiriančių stiprių emocijų yra nerimas, kuris dažnai neigiamai veikia vaiką ir išsivysto į nerimo sutrikimą. Tokie vaikai dažnai patiria nerimo priepuolius, kurie neduoda vaikui tinkamai atlikti tam tikrus veiksmus, tokius kaip užduotis mokykloje, namų darbus ir kt.

Pasak Šinkariovos (2010), elgesio sutrikimai nėra paveldimi, nes jie mažai susiję su psichikos procesais. Tačiau daugelis autorių pabrėžia, kad impulsyvumas, temperamentas, „sunkūs“ charakterio bruožai yra biologiškai paveldimi ir jie gali turėti įtakos elgesio sutrikimams atsirasti. Elgesio ir emocijų sutrikimai gali lydėti kitas negales, tokias kaip šizofrenija, nerimo ir kitus sutrikimus (Hallahan, Kauffman, 2003). Justickis, Gervytė (2011) teigia, kad mokiniai, turintys elgesio ir emocijų sutrikimų, dažnai nukreipiami gydytis į vaikų psichiatrijos skyrius.

Galime pastebėti, kad tiek užsienio, tiek lietuvių autoriai akcentuoja, jog elgesio ir emocijų sutrikimų turintys vaikai dažniausiai savo netinkamu elgesiu siekia kito žmogaus dėmesio. Tad dažniausiai toks elgesys yra netinkamas, griauantis, erzinantis aplinkinius, dažnai juos ištinka pykčio proveržiai. Galime teigti, kad toks elgesys atskleidžia to vaiko bendravimo šeimoje ir kitose aplinkose trūkumus, negebėjimą kontroliuoti savo emocijas bei tinkamai jį valdyti. Mokiniai, turintys elgesio ir emocijų sutrikimų, dažnai būna įtraukiami į nusikalstamas veikas, tampa geriausiaisiais ir ištikimiausiaisiais tokių „lyderių“ draugais.

Žukauskienė, Lieputė (2002) atskleidė vaikų kurie gyvena vaikų ir jaunimo globos namuose, ir tų vaikų, kurie gyvena su abiem tėvais, elgesio ir emocijų problemas. Vaikams, kurie gyvena vaikų ir jaunimo globos namuose stipriau yra išreikštos elgesio ir emocijų problemos. Autorės tai sieja su vaikystėje išgyventu smurtu, fizine prievarta, smurtu artimoje aplinkoje bei tėvų besaikį alkoholio vartojimą. Tokie vaikai skaudžiai išgyvena biologinių tėvų bendravimo praradimą ir tai perauga į pyktį, depresiją, agresiją, dėmesio problemas. Veiksniai, kurie daro įtaką elgesio ir emocijų sutrikimų turintiems vaikams, kurie dažniausiai neturi šeimų ir gyvena globos namuose:

1. fizinis smurtas;
2. abejingumas;
3. dvasinių poreikių ignoravimas;
4. anksčiau šeimoje patirtas veiksnių ir poelgių kritiškas, žeidžiantis vertinimas.

Dažniausia tokie vaikai praranda pasitikėjimą savimi, gali užsisklęsti savyje, tapti abejingi viskam. Lyginant vaikus, kurie gyvena šeimoje ir auga su abiem tėvais, galime pastebėti, kad jiems kyla panašių problemų. Pasak psichologų (Ginott, 1999, Navaitis, 2001 ir kt.), šeimose, kuriose vyrauja konkurencija tarp brolių ar seserų, kartais pasitaiko agresijos priepuolių, kurie susiję su netinkamo elgesio taikymu šalia esančiam.

Daug iššūkių patiriama socializuojant vaikus, turinčius elgesio ir emocijų sutrikimus. Pasak Gudžinskienės, Barkauskaitės-Lukšienės (2013), vaiko, turinčio elgesio ir emocijų sutrikimų, socializacijos procesas vyksta skirtingais būdais: kreipiant dėmesį į pamokymus, nurodymus, patarimus, savo elgesio padarinius analizuojant, stebint kaip kiti elgiasi, laikantis numatytų taisyklių, kaupiant patirtį, pageidaujant būti skatinamam, stengiantis išvengti bausmių.

Sturlienės (2007) teigimu, vaiko raida (įvairūs sutrikimai kognityvinėje raidoje ir kt.); sveikatos (psichinės ar fizinės) sutrikimai/negalios laikoma priežastimi apsunkintos socializacijos. Paauglystėje labai intensyviai vyksta socializacija, kuomet yra perimamos visuomenės socialinės normos, socialiniai vaidmenys, vertybių sistema. Sunkumus paauglio socializacijoje gali nulemti tokie veiksniai kaip šeima (emocinis atstūmimas, šalti santykiai, auklėjimo klaidos, griežtos bausmės, nuolatiniai barniai, prieštaringi reikalavimai, kontrolės trūkumas ir t. t.); auklėjimo klaidos, nesėkmių bei neigiamų vertinimų dominavimas šeimoje, vyresnių vaikų nusikalstama veikla; šeimos funkcijos bei jos narių asmeniniai santykiai taipogi paveikia vaiko psichosocialinę raidą (Berns, 2009).

Bendrojo ugdymo mokyklose vis daugėja vaikų, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų. Tokie vaikai pasižymi pernelyg dideliu aktyvumu, agresyvumu, dėmesio sutrikimu, motyvacijos stoka. Toks elgesys apsunkina šeimos narių, pedagogų, bendraamžių ir pačių vaikų gyvenimo kokybę. Elgesio ir

emocijų sutrikimai dažnėja patiriant nuolatinės nesėkmes. Vaikai turintys elgesio ir emocijų sutrikimų, vis dažniau patiria sunkumų gyvenant visuomenėje, kadangi jų elgesys nėra toleruotinas aplinkiniams, dažnai jų elgesys yra neatitinkantis visuomenėje nusistovėjusių normų ar taisyklių. Tokią sutrikimų grupę neretai lydi silpni turimi socialiniai įgūdžiai, mokymosi sunkumai. Nustatant vaiko elgesio ir emocijų disfunkcijos priežastį, labai svarbu atsižvelgti į visus, lemiančius vaiko asmenybę, veiksnius. Juos nuodugniai išanalizavus, tik tuomet galime teigti apie netinkamo elgesio ir emocijų išraiškų atsiradimą.

Apibendrinant išdėstytas mintis, galima teigti, kad tiek lietuvių, tiek užsienio autoriai pritaria šiai nuomonei, jog didžioji dalis elgesio sutrikimų priežasčių glūdi vaiką supančioje socialinėje aplinkoje, tai yra skurdas, tėvų išsilavinimas, asocialus gyvenimo būdas bei smurtas prieš vaikus, nesirūpinimas, apleistumas, įžeidinėjimai, aplinkinių priešiškus, taip pat per dideli tėvų lūkesčiai. Tad galime teigti, kad vaiko elgesio ir emocijų sutrikimų atsiradimo priežastys slypi jų artimoje aplinkoje - šeimoje, tačiau ir mokykloje. Dažniai jas lemia socialinė aplinka, šeimos santykiai, genetiniai faktoriai.

1.2. Mokinių, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų, ugdymo organizavimas

Nuolatinės švietimo reformos siekia teisingiausio ugdymo modelio. Pasak Galkienės (2005), sudarant ugdymo programas mokiniams, turintiems elgesio ir emocijų sutrikimų, atsižvelgiama į kiekvieno mokinio individualius poreikius.

Sutherlandas ir kt. (cit. Nasvytienė ir kt., 2009) atskleidė, kad mokytojų ir mokinių, kurie turi elgesio ir emocijų sutrikimų, dažniausiai ugdymą lydi neigiami jausmai, teigiamo dėmesio stoka. Dažniausiai tokie pedagogai mano, kad mokiniai, turintys elgesio ir emocijų sutrikimų, neturėtų mokytis bendrojo ugdymo mokykloje. Pasak Atkins, Bartuska (2010) 1960 metais JAV atidaryta pirmoji mokykla, skirta mokiniams, kurie turi elgesio ir emocijų sutrikimų. Dauguma autorių teigia, kad tokiems mokiniams reikia mokytis specialiosiose mokyklose, o ne bendrojo ugdymo mokyklose. Jull (2008) teigimu, mokinius, turinčius elgesio ir emocijų sutrikimų, geriau ugdyti bendrojo ugdymo mokykloje nei specialiose mokyklose.

Tad galime pastebėti, kad autorių nuomonės, dėl mokinių, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų, ugdymo skiriasi. Mokinių, kurie turi elgesio ir emocijų sutrikimų, ugdymo sėkmę nulemia visos švietimo sistemos pasirengimas užtikrinti kokybišką bei įtraukujį ugdymą ir paslaugas, atitinkančias visų besimokančiųjų individualius poreikius, o taip pat teikti švietimo pagalbą vaikams bei jų šeimoms. Be to, būtina demonstruoti pozityvų požiūrį į vaikus, kurie turi elgesio ir emocijų

sutrikimų. Pasak Nasvytienės bei Balčynaitės (2009), kokybiškas mokytojo darbas yra sietinas su stipriu įsipareigojimu, emociniu įsitraukimu, atsakomybės jausmu. Šį sutrikimą turinčių mokinių ugdymas, kaip ir visų kitų vaikų ugdymas, turi būti grindžiamas asmens teisėmis bei demokratinėmis vertybėmis. Mokykla privalo užtikrinti įtraukų bei lygiateisį ugdymą visiems besimokantiejiems, vengiant bet kokios atskirties arba diskriminacijos. Norint pasiekti įtraukiojo ugdymo sėkmę bei kokybišką mokinių, kurie turi elgesio ir emocijų sutrikimų, ugdymą, ypač svarbu yra pripažinti besimokančiųjų įvairovę, kiekvieną vaiką pažinti, užtikrinti visų aktyvų dalyvavimą, įveikti mokymosi kliūtis bei žalingus stereotipus.

Modernioje XXI amžiaus visuomenėje organizuojant ugdymą labai svarbus bendravimas ir bendradarbiavimas tarp ugdytinio ir pedagogo. Vienas svarbiausių švietimo tikslų – ugdyti asmenį, kuris geba bendrauti bei bendradarbiauti, spręsti problemas, kritiškai mąstyti, savarankiškai mokytis. Mokymosi bendradarbiaujant idėjos pedagogus pasiekia iš įvairių šaltinių: edukacinės literatūros, kvalifikacijos tobulinimo seminarų; šios idėjos akcentuojamos švietimo dokumentuose. Mokykloje plėtojami mokinių gebėjimai mokytis, komunikuoti, planuoti bei organizuoti veiklą, priimti atsakomybę už savo veiksmus, veikti kūrybiškai, bendrauti bei bendradarbiauti, dalyvauti mokyklos, bendruomenės gyvenime, pažinti ir puoselėti aplinką, sveikai gyventi. Ugdomos esminės vertybinės nuostatos: savigarba ir pagarba kitiems, rūpinimasis kitais, atsakomybė už savo veiksmus, atvirumas kaitai, teisingumas. Sąmoningas Lietuvos pilietis turi domėtis ne vien krašto, tautos gyvenimu, jis turi suvokti savo, kaip Europos piliečio, tapatumą bei nebūti abejingas visuomenės problemoms.

Organizuojant mokinių, kurie turi elgesio ir emocijų sutrikimų, ugdymą labai svarbus yra mokinių, mokytojų, tėvų, pagalbą suteikiančių specialistų bendradarbiavimas, mokinių bei tėvų įgalinimas, visos mokyklos bendruomenės susitelkimas:

- tėvai yra esminiai partneriai vaiko ugdymo procese. Jiems privalo būti suteikta teisė parinkti ugdymą, geriausiai atitinkantį jų vaiko poreikius;
- ugdymo procese būtina veiklos koordinacija bei konsultacijos su švietimo pagalbą teikiančiais specialistais ir visais kitais susijusiais asmenimis, išsiaiškinant bei tenkinant vaiko poreikius, taipogi sprendžiant iškilusias ugdymo įstaigos bei mokinio problemas;
- visiems dalyviams ugdymo procese turi būti sudarytos sąlygos įsigyti reikiamų įgūdžių bei žinių, suteiktos reikalingos priemonės bei parama, kuri yra reikalinga užsibrėžtų tikslų įgyvendinimui.

Bendradarbiavimo efektyvumas yra atskleidžiamas įvairių Lietuvos bei užsienio mokslininkų darbuose. Stanovich (cit. Miltenienė, 2004), Ališauskienė bei Miltenienė (2004), Miltenienė bei Mauricienė (2010), Burbank bei Kauchak (2003), Daniels, Stafford (2000) akcentuoja, kad

bendradarbiaujant itin svarbų vaidmenį atlieka švietimo pagalbą teikiančiųjų specialistų bei mokytojų santykiai, sugebėjimas kartu dirbti. Galima teigti, kad sėkmingo bendradarbiavimo tarpusavyje garantas yra komandinis darbas. Sėkmingo ugdymo organizavimas priklauso ne tiek nuo pavienių mokytojų, kiek nuo veiklios bei darnios mokytojų komandos. Taigi, siekiant sėkmingo pedagogų komandinio bendradarbiavimo, ugdant mokinius, turinčius EES, svarbus vaidmuo tenka pedagogų kompetencijoms. Kompetencija apibrėžiama kaip mokėjimas atlikti tam tikrą veiklą, remiantis įgytų žinių, įgūdžių, gebėjimų, vertybinių nuostatų visuma³.

Analizuodami įvairius straipsnius galime pastebėti, kad dauguma autorių pabrėžia pedagogų kompetencijos svarbą dirbant su vaikai, turinčiais EES. Pedagogas turėtų gebėti taikyti įvairiausius konfliktų sprendimo būdus, sugebėti mokinį įtraukti į veiklą, jį sudominti, skatinanti jo savigarbą. Mokiniams, turintiems elgesio ir emocijų sutrikimų, reikia vengti taikyti “drausmes” (Geležinienė, Vasiliauskienė, Vyšniauskienė, 2010). Tuo labiau, kad vaikai su elgesio ir emocijų sutrikimais ugdomi daugelyje bendrojo ugdymo mokyklų.

Dauguma autorių apibūdindami pedagogo kompetencijas (Tijūnėlienė, 2000; Kavaliauskienė, 2001. ir kt.) nurodo šias pagrindines *pedagogų savybes*: specialūs pedagoginiai gebėjimai (organizaciniai, komunikaciniai, akademiniai); moralinės, intelektinės bei charakterio savybės (pozityvus požiūris į ugdytinį, racionalus mąstymas); pedagoginio darbo motyvacija (poreikis plėtoti ugdytinio asmenybės galias bei kt.). Išanalizavus mokslinę literatūrą (Šalkauskis, 1991; Grincevičienė, 2002; Kavaliauskienė, 2006; Paliukaitė, 2007) pastebima, kad geresnius darbo rezultatus pasiekia tie mokytojai, kurie dirba iš pašaukimo. Pasak Jovaišos (2007), pedagoginis pašaukimas - tai motyvacinių, individualių bei potencialių charakterio savybių visuma, kuri būtina pedagogo profesijai įgyti. Panašiai teigia (Kaffemanienė, Šadbaraitė, 2005), kad pedagoginis pašaukimas yra siejamas su asmenybės savybėmis, gebėjimais, ir su pedagoginio darbo motyvacija.

Galima daryti prielaidą, kad vaikams, turintiems EES, sėkmingiau ir efektyviau padėti gali tie pedagogai, kurie dirba iš pašaukimo ir su vidine motyvacija, nes jie pašaukimą supranta, kaip prigimtine vertybę ir savo individualybės išraišką. Tokie pedagogai geba tinkamai reaguoti į netinkamą mokinio elgesį, adekvačiai įvertinti esamą situaciją. Jie geba suprasti, kad elgesio ir emocijų valdymas – tai procesas, kurio metu sustabdomas nepageidaujamas mokinio elgesys ir emocijos, panaudojant pedagogines strategijas. Taip pat pedagogas turėtų gebėti taikyti įvairiausius konfliktų sprendimo būdus, pozityvias elgesio valdymo priemones, taip pat sugebėti mokinį įtraukti į suplanuotą veiklą, skatinančią jo savigarbą. Vis dėlto, duomenimis mokslininkų atliktų tyrimų,

³Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas (2011). *Valstybės žinios*, 2011-03-31, Nr. 38-1804.

mokytojų dalis turi neigiamą nuostatą elgesio ir emocijų sutrikimų ar sunkumų turinčių vaikų atžvilgiu, jiems pritrūksta įgūdžių bei žinių, kaip reikėtų dirbti su tokiais vaikais (Bielskytė-Simanavičienė, Paurienė, 2017).

Ališausko ir Šimkienės tyrimas (2013) atskleidė, jog pedagogų akcentuotos sunkumų sritys, dėl kurių iškyla problemų ugdant vaikus, kurie turi elgesio ir emocijų sutrikimų, yra tiesiogiai sietinas su tokiais bruožais (aktyvumo bei dėmesio sunkumai; vaikų emociniai sunkumai; netinkamo elgesio problemos), kurie, pasak pedagogų, ir yra pagrindinė problema. Galime teigti, kad pedagogams pagrindinė problema – pats vaikas, o ne tokių vaikų bei kitų ugdymo proceso dalyvių (mokytojų, bendraamžių, šeimos narių bei kt.) sąveikos bei santykiai. Kitas tyrimas (Ališauskas ir kt., 2010) parodė, jog didžioji dalis pedagogų mano, kad mokiniai, kurie turi elgesio ir emocijų sutrikimų, turėtų būti ugdomi aplinkose, kurios yra atskiros ar pusiau atskiros. Taip pat pedagogai pabrėžia specialistų pagalbos svarbą bei nurodo pagalbos apimčių didinimą. Labai dažnai pedagogai nepakankamai pabrėžia bei vertina savo vaidmenį, tokių sutrikimų turinčių mokinių ugdyme, dalis jų dėl mokiniui išskylančių elgesio, mokymosi, bendravimo sunkumų kaltina patį mokinį, jo tėvus, specialistus bei siūlo tokius mokinius ugdyti namuose arba specialiosiose mokyklose. Tad galime teigti, jog pedagogams trūksta motyvacijos, gebėjimų bei žinių šių vaikų ugdymą veiksmingai organizuoti ir kurti teigiamą ugdymo(si) bei bendravimo aplinką. Tik itin nedidelis pedagogų skaičius mokinio pažinimą bei ugdymo individualizavimą ir komandinio darbo stiprinimą susieja su atsakomybe bei tiesioginiu asmeniniu indėliu.

Vis dažniau vaikų emocijų ir elgesio sutrikimai yra siejami su socialine ir psichologine vaiko situacija. Šeima tai pirmoji vaiko socializacijos institucija. Mamos ir tėčio taikomi vaiko auklėjimo būdai daro įtaką vaiko elgesiui ir santykiams su aplinkiniais. Pasak Barkauskienės, Kundrotaitės, Grauslienės, Gervinskaitės-Paulaitienės, Čekuolienės, Zbarauskaitės (2014), dažnos elgesio problemos bei sutrikimai vaikystėje kelia didelį susirūpinimą, kadangi destruktivaus elgesio apraiškos iššaukia itin daug neigiamų padarinių ne vien patiems vaikams turintiems tokių sunkumų, tačiau ir aplinkiniams – ir artimiausiai socialinei aplinkai, ir visai visuomenės daliai. Bankauskienė (2013) teigia, kad asmenybė, elgesys bei aplinka yra susiję bei paaiškina probleminio elgesio atsiradimą.

Ališauskas (2002), Ruškus (2002), Miltenienė (2005), Ališauskas (2007), Ruškus, Mažeikis (2007) pabrėžia įtraukiojo ugdymo svarbą, apimančią socialinius santykius, kurie yra pagrįsti partnerystės principais bei skirtųjų toleravimu. Pasak Ališausko (2007), įgalinimas „gali tapti strategija“, suteikiantis individams įgūdžius, paramą bei reikalingą supratimą (Čiuladienė, Paurienė, 2012). Inkluzinis švietimas apibūdinamas lyg filosofija, teigianti, jog mokiniai, kurie turi elgesio ir

emocijų sutrikimų, turi tokią pat teisę ugdytis kaip ir kiti bei gali mokytis bendrojo ugdymo mokykloje. To siekiant švietimo sistemos privalo atkreipti dėmesį į mokinių įvairius ugdymosi poreikius bei jų įvairovę. Išskylantys ugdymosi sunkumai privalo būti įveikiami inkliuzinio ugdymo idėjų įgyvendinimu (Miltenienė, Melienė, 2010). Pastebima, jog vaikų, kurie turi emocijų bei elgesio sutrikimų, inkliuzinio ugdymo perspektyva priklauso ir nuo pobūdžio jų sutrikimo (Čiuladienė, Paurienė, 2012). Inkliuzinėse mokyklose ugdosi mokiniai, kurių asmeninės patirtys, intelektualiniai gebėjimai, emocijos, valia, mokymosi lūkesčiai, įsitikinimai, interesai bei kultūra itin skiriasi (Fasting, 2010; Mažylienė, Gutauskienė, Tumelienė, Špokienė, 2011)

Apibendrinant galima teigti, kad mokiniui pagalbą teikiantiems specialistams nepakanka turėti tik dalykinių gebėjimų, žinių bei įgūdžių, jie privalo gebėti tinkamai organizuoti ugdymą, gebėti bendrauti, kurti atvirą, skatinančią pasitikėjimą ugdymosi aplinką bei būti empatiškais. Nors pedagogas ir įgyja būtinas kompetencijas, yra pripažįstamas kvalifikuotu specialistu, galinčiu savarankiškai dirbti, tačiau svarbu, kad mokymasis visą gyvenimą ir profesinė raida išliktų svarbiu tolimesnės pedagogo praktikos komponentu (Galkienė, 2005). Ugdant elgesio ir emocijų sutrikimų turinčius mokinius, Geležinienė (2009) pažymi, kad privaloma atsižvelgti į tai, kad svarbiausia yra identifikuoti ne paties sutrikimo pobūdį, bet orientuotis į mokinio individualius ugdymosi poreikius, kylančius mokiniui. Tokiu atveju mokinsys bus matomas kaip turintis sunkumų, o ne kaip problema.

Elgesio valdymo strategijos teoriniu aspektu. Vasiliauskas (2005) elgesio valdymą apibūdina, kaip procesą, kurio metu taikant įvairias elgesio valdymo strategijas, stabdomas nepageidaujamas elgesys. Tas pats autorius strategiją – įvardina, kaip sprendimų visumą, kuri apibrėžia pagrindinius ateities tikslus bei veiksmus ir priemones tų tikslų pasiekimui. Teoriniu aspektu elgesio ir emocijų valdymas grindžiamas įvairiomis žmogaus elgesio ir emocijų keitimą aiškinančiomis teorijomis. Lietuvos ir užsienio mokslininkai daug diskutuoja bei analizuoja apie mokinių elgesio ir emocines problemas. Ruškus, Geležinienė, Blinstrubas (2008) išanalizavę strategijų taikymo veiksmingumą, elgesio ir emocijų sutrikimų patiriantiems mokiniams iš daugumos teorijų išskiria šiuos požymius: sisteminį, ekosisteminį; medicininį/klinikinį; kognityvinį bihevioristinį.

Sisteminis, ekosisteminis požiūris – tai ugdymas kuris yra pagrįstas individualistinėmis strategijomis. Ališauskienės (2005), Berns (2010) teigimu ekologinis požiūris yra orientuotas į visas mokinio sistemos dalis: dvasinę, biologinę, socialinę, sąveikaujant su aplinkos sistemomis ir „yra apibrėžiamas kaip teorinė metodologinė nuostata į vaiką šeimos ir platesnėje aplinkoje“

(Ališauskienė, Mikalajūnienė, Čegytė, 2007). Šiame požiūryje elgesio ir emocijos problemos siejamos ne su pačiu mokiniu, o su socialine aplinka, supančia jį.

Medicininis / klinikinis požiūris, pagrindinis tikslas nustatyti priežastį, dėl kurios išryškėja tam tikri sunkumai, problemos. Šis modelis suprantamas kaip asmens problema, kuriai reikalingas medikamentinis gydymas, taip pat turi būti keičiamas ir koreguotinas elgesys, bei žmogus turi tikėtis išgijimo arba bent pagerėjimo. Pasak Ruškaus, Mažeikio (2007), klinikinis modelis „tai visų pirma yra patologinis (gr. pathos – kančia (sąsaja su liga), gr. logos – mokslas) požiūris į individą“.

Priešingas medicininiam / klinikiniam požiūriui - socialinis modelis. Šiame modelyje akcentuojamas šiuolaikinės, aktyviai dalyvaujančios ir veikiančios užsienio šalių bendruomenės⁴, inicijuojančios pokyčius elgesio ir emocijų sutrikimus patiriančių mokinių ugdymo praktikoje, aktualizuoja asmens gerovės raidą pozityviosios socializacijos požiūriu. Socializacijos kryptingumas yra orientuotas į saugios, parama grįstos, aplinkos sudarymą, o taip pat profesionalios pedagogo pagalbos šeimai užtikrinimą, bei mokant įvairių įveikimo strategijų socialiniams sunkumams įveikti. Taip norima užtikrinti asmens gyvenimo kokybę (Scott, 2007). Elgesio ir emocijų sutrikimai trikdo tiek individo mokymosi veiklą, sugebėjimus užmegzti bei palaikyti patenkinamus tarpusavio santykius su suaugusiais ir bendraamžiais (Ališauskas, Šimkienė, 2013).

Socialinių įgūdžių ugdymas sudaro prielaidas, vaikų socialinio funkcionavimo pagerinimui (Vaitkienė, 2013). Pasak Simėnaitės, Leikaus (2014), mokinius ugdant socialinių įgūdžių, jie įgyja tokių žinių: savo emocijų valdymo, suvokimo, tikslų išsikėlimo bei pasiekimo, santykių su kitais kūrimo bei palaikymo, rūpinimosi kitais. Gudžinskienės (2011) teigimu, socialiniai įgūdžiai formuojasi bei pasireiškia veikloje tik pačiam asmeniui aktyviai veikiant.

Mokinius, turinčius elgesio ir emocijų sutrikimų, reikia pirmiausia mokyti geriau pažinti save ir kitus bei padėti atpažinti netinkamą elgesį ir gebėti jį suvaldyti. Norėdami suprasti ir veiksmingai reaguoti į problemišką elgesį, būtina atpažinti tai, kas galėjo išprovokuoti tokį elgesį ir kas įvyko po jo. „Child Mind“ institutas tyrinėja šeimas, kurios augina vaikus, turinčius elgesio problemų ir mokymosi sunkumų. Atlikdami mokslinius tyrimus, gilinasi į besivystančias smegenis ir jų atliekamas funkcijas, taip siekdami kuo daugiau suteikti tikslingos pagalbos šeimoms auginančioms vaikus, turinčius elgesio ir emocijų sutrikimų. „Child Mind“ institutas pateikia ABC elgesio valdymo namuose strategijas. Akcentuoja trys svarbius, bet kokio, elgesio aspektus:

⁴JAV įsteigtas Nacionalinis pozityvios elgesio intervencijos ir pagalbos centras, koordinuojantis pozityvaus elgesio palaikymo modelio taikymą švietimo institucijose (NationaltechnicalassistancecenteronPositiveBehavioralInterventionsandSupports (PBIS). (žiūrėta 2020 -10 - 21).

1. Priežastis: ankstesni veiksniai, dėl kurių atsiranda netinkamas elgesys. Kitas, labiau žinomas terminas, – trigeris. Tai ankstesnių įvykių mokymasis ir numatymas yra nepaprastai naudinga priemonė užkirsti kelią netinkamam elgesiui.

2. Elgesys: konkretūs veiksniai, kuriuos bandote paskatinti ar ignoruoti.

3. Pasekmė: rezultatas, natūraliai ar logiškai įvyksiantis po tam tikro elgesio. Pasekmės – teigiamos ar neigiamos, tačiau jos turi įtakos elgesio pasikartojimo tikimybei. Kuo greitesnė pasekmė, tuo ji galingesnė.

Kiti autoriai aprašo nemažai įvairių metodikų, tyrimų, rekomendacijų, kurios yra orientuotos į kognityvinį biheivoristinį modelį (Abromaitienė, 2008; Butkienė, Kepalaitė, 1996; Mitchell, 2008; Rogers, 2005). Kognityvinis biheivoristinis požiūris tai ugdymas, kuris yra pagrįstas sąveikų konstravimu, elgesio reguliavimu, valdymu. Pasak biheivoristų, neįmanoma tyrinėti pačio mokymosi proceso, vykstančio besimokančiojo galvoje, o tai gali būti suprata vien besimokančiojo elgesį stebint. Mokymas suvokiamas kaip skatinimas pageidaujamo elgesio bei slopinimas nepageidaujamo elgesio. Ugdymas grindžiamas psichologinėmis strategijomis, tačiau kritikuojamas dėl besimokančiojo vaidmens nuvertinimo (Dobryninas ir kt., 2004, Sutton, 1999; Žukauskienė, 2001; Žukauskienė, 2002). Kiti autoriai kognityvinį biheivoristinį modelį sieja su mokinio meta kognityvinėmis strategijomis: tai savo jausmų ir emocijų reguliavimu, savęs suvokimu, pažinimu, mąstymu, savęs valdymu (Mitchell 2008, Sutton 1999)

Paskutiniu metu vis dažniau pažymima socialinė interakcija, kuri yra orientuota į holistinę sistemine pagalbą vaikui (Ališauskienė, Mikalajūnienė, Čegytė 2007; Mitchel, 2008). Mokinių sėkminga veikla yra skatinama per pozityvu požiūrį į jį kaip asmenybę, tikintis teigiamos emocinės būsenos tiek ugdymo institucijoje, tiek pačioje šeimoje.

Amstrong, Spadagou (2010) (cit. Ališauskas ir kt., 2011) analizuodami plačiąją bei siaurąją inkliuzijos sampratą. Siauroji samprata inkliuzinį ugdymą apibūdina lyg ieškojimą konkrečių ugdymo strategijų konkrečiai specifinei mokinių grupei. Plačioji inkliuzijos samprata yra orientuota į skirtybes ir į tai, kaip mokykla atsižvelgia į visų besimokančiųjų arba bet kurių kitų mokyklos bendruomenės narių skirtumus. Tad galime teigti, kad inkliuzija apima žymiai platesnį mokinių ratą, nei vien turinčiųjų specialiųjų ugdymosi poreikių

Scott (2007) akcentuoja, žmogaus orumo bei laisvės nuo apribojimų svarbą. Autorius teigia, kad negalime mokinį paversti visiškai priklausomu nuo aplinkos veiksnių ir neužtenka vien tik išorinio elgesio valdymo, bet reikalinga sudaryti tinkamas sąlygas savirealizacijai. Šiai nuomonei pritaria ir humanistinės teorijos atstovai (Butkienė, Kepalaitė, 1996; Rogers, 2005, Bitinas, 2000). Pedagogas,

kuris vadovaujasi humanistinėmis idėjomis, jam svarbu ką jaučia mokinys, sąveikauja su juo, priima jį tokį koks jis yra, stengiasi su mokiniu bendrauti atvirai. Jovaišos (2001) teigimu, mokiniai, turintys elgesio ir emocijų sutrikimų, patiria sėkmę, tai kyla savipildos poreikis, tačiau jeigu tie poreikiai nebūna patenkinti gali atsirasti pykčio priepuoliai, priešiškus, agresiją, kurie po truputį naikina asmenybę.

Šios modernios socializacijos teorijos, kaip socialinio modelio dalis, puikiai gali konkuruoti tarp įvairių asmens elgesio ir emocijų skatinančių elgesio keitimą aiškinančių teorijų, kurios inicijuoja pokyčius elgesio ir emocijų sutrikimus patiriančių mokinių ugdymo praktikoje, aktualizuoja asmens gerovės raidą pozityviosios socializacijos požiūriu. Socializacijos kryptingumas yra orientuotas į saugios, parama grįstos, aplinkos sudarymą, o taip pat profesionalios pedagogo pagalbos šeimai užtikrinimą, bei mokant įvairių įveikimo strategijų socialiniams sunkumams įveikti.

Taigi galime pastebėti, kad daugelis autorių akcentuoja individualias mokinių savybes bei mokinio savirealizacijos svarbą. Tad labai svarbu parinkti tinkamas bei veiksmingą strategiją. Viena iš veiksmingiausių ugdymo strategijų yra, kai pedagogai atsižvelgia į vaiko stipriąsias puses, turint omenyje ir vaiku su elgesio ir emocijų sutrikimais. Pasak Galkienės (2005), Geležinienės (2009) ugdomasis poveikis efektyvus tik tada, kuomet yra atsižvelgiama ne vien į tam tikras sutrikimo priežastis (psichologines, medicininės, socialines), tačiau ir į individualias visų vaikų savybes.

Vaikai efektyviau atliks užduotį, kur galės remtis savo stipriosiomis pusėmis, negu tą užduotį, kur elgesio sutrikimas jam trukdys (Quinn, Osher, Warger ir kt., 2000). Todėl organizuojant, bet kokią veiklą, pedagogas privalo iš anksto numatyti veiklos eigą bei užduočių įvairovę, atsižvelgiant į vaikui kylančius sunkumus ir ypatingą dėmesį atkreipti į vaiko gabumus. Veiklos metu būtinas vaiko ir pedagogo akių kontaktas. Pedagogo kalbos tempas ir balso aukštis irgi turi lemiama vaidmenį – su vaikais, turinčiais elgesio ir emocijų sutrikimų, reikia kalbėti ramiu balsu ir kalbos tempas turi būti vidutiniškas. Pakėlus balsą, galima sulaukti netinkamo vaiko elgesio (Kaplia, 2010).

Vaikai pasiekia geresnių ugdymo rezultatų tose grupėse, kuriose kasdien egzistuoja elgesio instrukcijos ir jų valdymo taisyklės. Todėl svarbus individualus požiūris parenkant užduotis, darbo tempą, ugdymo metodus bei būdus ir pan. (Quinn, Osher, Warger ir kt., 2000). Pedagogai, dirbantys su vaikais, turinčiais elgesio ir emocijų sutrikimų, taiko įvairius metodus, kurie teigiamai veikia vaikų elgesį ir emocijų išraiškas. Tai gali būti: siužetiniai-vaidmeniniai žaidimai; judrūs žaidimai; stalo žaidimai; žaidimo terapija; pasakos terapija; kūno kultūros pamokos (Kaplia, 2010).

Galime teigti, kad ypač stiprų poveikį vaikui, turinčiam EES, daro pozityvaus elgesio skatinimas. Mokydami vaiką tinkamo elgesio, suaugusieji neretai yra linkę aiškinti, moralizuoti. Taip

žodžiais užprogramuojame, įdiegiamas ar stiprinamas tam tikras elgesio modelis. Pozityvaus elgesio skatinimo teorija, remiasi principu – išryškinti gerą, teigiamą elgesį, sėkmę, nestiprinant nesėkmės, netinkamo elgesio.

Mokinių, kurie turi elgesio ir emocijų sutrikimų, ugdymo procese yra aktualizuojama sistema pozityvaus elgesio strategijų taikymui. JAV įsteigto Nacionalinio pozityvios elgesio intervencijos ir pagalbos centro atstovai (Scott, 2007; Sugai, Horner, Dunlap ir kt.,1999), pristadydami pozityvaus elgesio valdymo sistemą, akcentuoja, jog jos „branduolys“ yra sudarytas iš: praktinės intervencijos; elgsenos mokslų; socialinės vertybės, sisteminės perspektyvos; integracijos / inkliuzijos.

Elgsenos mokslai. Pozityvaus elgesio palaikymo modelis yra sietinas su elgesio analize (stimulas → reakcija → teigiamas pastiprinimas), drauge taikant ir intervencijos strategijas, kuomet yra skatinamas visuomenei priimtinas elgesys, savęs pažinimas ir savikontrolė (Mitchell, 2008; Sugai, Horner, Dunlap ir kt.,1999);

Praktinė intervencija. Scott (2007), Sugai, Horner, Dunlap ir kt. (1999) aktualizuoja įrodymais grįstą pedagogo veiklą, besiremiančią moksliniu vaiko pažinimu. Tai yra procesas, kuomet yra priimami sprendimai, kurie remiasi duomenimis bei įrodymais, kurie yra gauti analizuojant vaiko socialinių įgūdžių stoką, elgesio problemas. Mokinio pažinimas bei sprendimų priėmimas vyksta tokia seka: atpažįstamos bei vaikui apibūdinamos problemos, susijusios su jo elgesio problemomis; planuojama pirmojo, antrojo ar trečiojo lygmens prevencija, numatant jos veiksmingumą; plano įgyvendinimas, besiremiant pozityviomis elgesio valdymo strategijomis, kurios yra tyrimais pagrįstos, atkreipiant dėmesį į vaiko poreikius bei gebėjimus; įvertinama, kaip vaiko elgesys pakito, kokie pokyčiai įvyko ekosistemose bei yra toliau planuojamos kitos veiklos.

Socialinės vertybės, integracija / inkliuzija. Pozityvaus elgesio palaikymo sistemos kryptingumas – gyvenimo kokybės užtikrinimas ugdymo proceso dalyviams, kai aktualizuojamos įgalinimo, integracijos/inkliuzijos, socialinio dalyvavimo paradigminės nuostatos (Scott, 2007).

Sisteminė perspektyva. Sisteminė perspektyva yra orientuota į sistemingą intervencijos konstravimą individualiu, grupės, ugdymo institucijos lygiu, bendradarbiaujant visiems proceso dalyviams. Pagalba teikiama siekyje akcentuoti, stiprinti, mokyti, skatinti pozityvias individo elgesio galimybes bei asmeninį poreikį pasikeisti. Skatinamas asmeninis tobulėjimas visų elgesio valdymo proceso dalyvių (Scott, 2007; Sugai, Horner, Dunlap ir kt.,1999).

Scheuermann, Holl, Swainston (cit. Geležinienė, 2009, p.6) - pozityvaus elgesio palaikymo šalininkai teigia, jog „naudojant pozityvias, mokslininkų bei pedagogų praktiniais tyrimais paremtas strategijas <...>, mokant ir skatinant tinkamą elgesį, pereinama nuo reaktyvių, nepageidaujamų

reakcijų prie elgesio modeliavimo ir veiksmingos pozityvaus elgesio palaikymo sistemos kūrimo“. Geležinienės (2009) atlikti tyrimai įrodo, jog tinkamai konstruojant sąveiką su aplinka ir skatinant pozityvų mokinių elgesį, stebimi veiksmingi pokyčiai ne tik mokinių, turinčių EES elgesyje, bet ir elgesio valdymo proceso dalyviuose.

Gudžinskienės (2013) teigimu, labai yra svarbu vaikui padėti suvokti psichologinius aspektus sveikatos ugdyme, ugdyti bei tobulinti bendravimo įgūdžius, išmokyti atitinkamai elgtis konfliktinėse situacijose bei tobulinti jau įgytus įgūdžius, padedančius stiprinti socialinę, emocinę sveikatą, diegti suvokimą, jog labai svarbu laikytis ne vien taisyklių, tačiau ir susitarimų, derinti norus, poreikius bei galimybes ir paisyti ne vien savo, tačiau ir šalia esančiųjų poreikius ir norus, gebėti sutarti su kitais darniai: bendraamžių grupėje, šeimoje.

Pasak Cowley (2008), mokytojas privalo pateikti apgalvotą tinkamojo elgesio modelį tokiems mokiniams, kurie šio modelio pasigenda už mokyklos ribų. East, Evans (2008) pažymi, kad labai svarbu yra įsigilinti, kas konkrečiai nulemia šias situacijas bei taikyti tokias strategijas, padėsiančias įveikti problemos priežastis..

East, Evans (2008) rekomenduoja naudotis PEP modeliu (P – prielaidos: situacija, sąlygos, kurios lemia konkretų elgesį. E – elgesys: vaiko veiksmai konkrečioje situacijoje. P – padariniai: kokių veiksmų mokytojas imasi), siekiama dėmesį atkreipti į netinkamo elgesio prielaidas, pasistengiant išvengti priežasčių, kurios jį sukelia bei, klasę veiksmingai valdant, įveikti nepageidaujamą elgesį.

Elgesio mokymasis priklauso ne tik nuo mokinio individualių savybių, turimų stiprybių ir galimybių, bet ir nuo mokymo plano bei aplinkos dalyvavimo. Vyšniauskienės (2010) teigimu, mokytojas turi mokėti taikyti įvairiausių konfliktų sprendimo būdus, sugebėti mokinį įtraukti į suplanuotą veiklą, kuri skatina jo savigarbą (tai gali būti jaunesniųjų mokinių priežiūra, veikla grupėje, kuri teikia pagalbą kitiems mokiniams, kurie patiria bendravimo sunkumų). Siekiant mažinti netinkamą mokinių elgesį bei keisti jį pozityviu labai svarbu skatinti pedagogų, kurie ugdo mokinius, kurie turi elgesio sutrikimų, gebėjimą veiklą laipsniškai konstruoti pereinant nuo kontroliavimo, drausminimo arba specifinės vaiko globos prie pozityvaus elgesio stiprinimo, skatinimo, palaikymo. Taip pat labai svarbus aspektas, kad pozityvaus elgesio palaikymas bei pastiprinimas būtų ne vien mokykloje, tačiau ir namuose bei kitoje aplinkoje. Siekiant teigiamų mokinio elgesio pokyčių svarbu, jog bendroje veikloje dalyvautų ir pats mokinytis, ir tėvai, ir mokytojai, ir mokyklos vadovai bei visi švietimo pagalbos specialistai. Didelė atsakomybė tenka mokyklos psichologui, kuris atlieka konsultanto vaidmenį, o taip pat ir socialiniam pedagogui, kuris vykdo koordinatoriaus funkcijas. Tik tikslingai ir nuosekliai dirbdami bei veikdami, sutelkdami savo žinias, pastangas, patirtis,

išanalizuodami vaiko teigiamo arba neigiamo elgesio apraiškas, dalyviai ugdymo procese gali pasiekti greitesnių, geresnių rezultatų.

Geležinienės (2011) teigimu, sąveiką konstruodami su mokiniais, kurie turi emocijų ir elgesio sutrikimų, mokytojai tikisi ugdymo proceso dalyviams padėti suvokti bei vertinti vieniems kitus, mokykloje bei klasėje sukurti įgalinimo ryšius, į(si)traukti į prasmingą veiklą skatinant sėkmingai naujus vaidmenis atlikti, akcentuoti įnašą į bendrą veiklą. Mokinio, kuris turi elgesio ir emocijų sutrikimų, įgalinimui svarbus yra pozityvios savimonės skatinimas ir kritinės sąmonės ugdymas bei inicijavimas aktyvaus dalyvavimo procesuose dėl sprendimų priėmimo. Pasak Raudeliūnaitės, Paigozinos (2009), esant tarpasmeninei sąveikai, neretai kyla įvairiausi konfliktai, kuriuos yra svarbu mokėti konstruktyviai išspręsti. Konfliktai, kurie yra nekonstruktyviai sprendžiami, dažniausiai išplinta ir aplenkia priežastį, kuri konfliktą sukėlė, o sprendimų būdai būna destruktivūs. Konflikto konstruktyvūs sprendimo įgūdžiai leidžia individui susikonscentruoti ties konfliktą sukėlusia priežastimi bei atitinkamai išspręsti kilusį konfliktą, pavyzdžiui derybomis ir ieškant kompromisų. Siekiant tinkamai išspręsti konfliktą, pirmiausiai reikia išsiaiškinti iškilusią problemą, vėliau derinti skirtingus interesus ir tik tuomet priimti bendrąjį sprendimą.

Galime teikti, kad tik turima informacija nenulemia ir nepakeičia mūsų elgesio, tad siekiant užkirsti kelią įvairioms socialinėms negerovėms ir problemoms, svarbu formuoti vaikų pasirengimą bei gebėjimą atsispirti socialiniam spaudimui ir suvokti bei įveikti psichologines problemas. Taip pat svarbu, kad ugdymo įstaigos ir namų keliama reikalavimai būtų vienodi. Modeliavimas tai veiksmingas naujų elgesio būdų mokymo metodas, kurio pasėkoje konkretus elgesys gali silpnėti arba stiprėti, taip pat jo metu gali būti išmokstama įvairiausių elgesio būdų. Modeliavimo efektyvumas priklauso nuo modelio ypatumų ir paties stebėtojo savybių (Gudžinskienė 2013). Formuojant vaikų vertybines orientacijas ir elgesio modelius, labai svarbus vaidmuo atitenka šeimai. Kadangi nuo santykių pobūdžio šeimoje priklauso ir vaiko elgesys socialiniame gyvenime. Tam turi įtakos šeimos sudėtis, tėvų užimtumas, vertybės, skyrybos, ypač smurtas šeimoje vaiko ar kitų šeimos narių atžvilgiu (Pruskus 2012). Pasak Jovaišos (2011), mokinys, gebantis greitai rasti teisingus elgesio motyvus, akivaizdžiai greitai ryšis atitinkamam doroviniam poelgiui ar savo blogą poelgį pataisys. Būna ir šitaip: vaikas geba žodžiais motyvuoti savo ketinimą gerai elgtis, bet taip nesieltgia. Jis supranta, jog nepagrįstai įžeidė draugą, bet jo neatsiprašo. Elgesio kontrolė – tai procesas, kurio metu, naudojant įvairias pedagogines priemones, reguliuojama, apribojama nepageidaujamo elgesio veiksmų sistema. Svarbiausias elgesio kontrolės uždavinys – užkirsti kelią nepageidaujamo elgesio sklaidai (Abromaitienė 2012).

Žukauskienės (2012) teigimu, siekiant pakeisti elgesį, yra būtina išnagrinėti artimiausią individo socialinį tinklą, kadangi asmens elgesį neretai nulemia ne viena aplinkybė arba atskiras elgesio modelis, o jų sąveika tarpusavyje.

Analizuojant mokslinius šaltinius galime teigti, kad mokinių elgsena priklauso nuo mokinių supančios artimos aplinkos, nuo individualių savybių, nuo jo gebėjimų. Daugelis autorių akcentavo, kad svarbu užkirsti kelią nepageidaujamo elgesio sklaidai, bei labai svarbu taikyti pozityvaus elgesio valdymo strategijas. Elgesio valdymas padėtų sumažinti iššūkių keliantį elgesį ir palaikytų naujus teigiamo elgesio įgūdžius, kuriuos reikia išmokyti įgyvendinant iškeltus tikslus. Juos įgyvendinti galima tik formuojant mokinio elgseną, vertybines nuostatas ne tik ugdymo įstaigoje, bet ir artimoje aplinkoje-šeimoje.

2 skyrius. Pedagogų taikomos elgesio valdymo strategijos mokiniams, turintiems elgesio ir emocijų sutrikimų, tyrimo rezultatai ir analizė

2.1. Tyrimo metodologija ir metodai

Tyrimo rengimas pradėtas analizuojant mokslo šaltinius bei dokumentus. Atlikus mokslo šaltinių bei dokumentų analizę, buvo rengiamas empirinio tyrimo instrumentas (interviu), analizuojami kokybinio tyrimo metu gauti duomenys, formuluojamos išvados (1 pav.):

1.pav. Bendra tyrimo eigos seka (sudaryta darbo autorės)

Kokybiniai tyrimai orientuojami į žmonių interpretacijų apie faktus atskleidimą ir „siekia suprasti žmonių interpretacijas, aiškinimus bei motyvaciją“ (Žydžiūnaitė, 2007, p. 13). Kokybinio tyrimo tikslas yra „atrasti prasmes, argumentus, samprotavimus“ (Žydžiūnaitė, 2007, p. 13). Kokybinio tyrimo metodas padeda suvokti tiriamą objektą kaip vientisą sudėtingą sistemą (Bitinas, Rupšienė, Žydžiūnaitė, 2008).

Siekiant atskleisti pozityvių strategijų taikymą tarp pedagogų ir tėvų, buvo pasirinktas pusiau struktūruoto interviu metodas. Pasirinkus pusiau struktūruoto interviu metodą, galima keisti klausimų tvarką ar galima laisvai keisti numatytus žodžius vietomis, užduoti papildomų klausimų ir tokiu būdu gauti kuo išsamesnę informaciją (Bitinas ir kt., 2008).

Interviu klausimų pateikimo eiliškumas bei papildomų klausimų pateikimas priklausė nuo tyrimo dalyvio atsakymo turinio bei pokalbio eigos.

Kokybinio tyrimo metu buvo laikomasi tokių tyrimo etikos principų: 1) savanoriškumo (prieš pradedant atlikti tyrimą tyrimo dalyviai supažindinami su tyrimo tikslu bei gaunamas jų sutikimas dalyvauti tyrime, paliekant teisę bet kuriuo metu iš tyrimo pasitraukti); 2) konfidencialumo (išlaikomas tyrimo dalyvių privatumas) (Bitinas ir kt., 2008). Tyrimo duomenys, sutikus tyrimo

dalyviams, buvo įrašomi, vėliau protokolai perkeliami į kompiuterį (3, 4 priedai). Interviu buvo vykdomi nuotoliniu būdu - „Zoom“ platformoje. Vidutinė interviu trukmė – 25 minutės.

Pedagogams buvo pateikti klausimai apie tai, kokias pedagogai taiko pozityvias elgesio strategijas, koks yra tėvų įsitraukimas, ar bendradarbiauja pedagogai su tėvais, auginančiais vaikus su EES, ar yra tęstinumas namie, ar mokiniai, turintys EES, daro įtaką savo klasės draugams, kaip klasės draugai reaguoja, ar mokinys, turintis EES, yra mokomas valdyti savo netinkamą elgesį.

Tėvams buvo pateikiami klausimai apie tai, kokias elgesio valdymo strategijas jie taiko namie, ar mokytojas linkęs bendradarbiauti, ar teikiama tinkama pagalba mokykloje, ar dažnai susitinka aptarti sėkmes ir nesėkmes, ar pastebi mokinio, turinčio EES, elgesio pokyčius, kokią informaciją apie mokinio elgesį mokykloje dažniau gauna iš mokytojo.

Analizuojant gautus kokybinio tyrimo duomenis, taikytas kokybinės turinio analizės metodas (Bitinas ir kt., 2008). Kokybinė turinio analizė buvo atliekama vadovaujantis šiais žingsniais: 1) interviu tekstas skaitomas daug kartų; 2) skiriami prasminiai vienetai; 3) prasminiams vienetais formuojamos subkategorijos; 4) kelioms subkategorijoms formuojama kategorija (Šaparnis, 2000).

2.2. Tyrimo dalyviai

Kokybinio tyrimo dalyvių imčiai sudaryti pasirinktas tikslinės kriterinės atrankos metodas. Tyrimo dalyviai atrenkami laikantis nustatytų kriterijų (Bitinas ir kt., 2008). Pagrindinis kriterijus atrenkant tyrimo dalyvius – tai penkių vaikų, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų, besimokančių skirtingose Vilniaus miesto bendrojo ugdymo įstaigose (pradinėje pakopoje), pedagogai ir jų tėvai.

Siekama atskleisti tėvų ir klasės mokytojo pozityvaus elgesio strategijų įvairovę mokykloje ir namuose, jų tarpusavio bendradarbiavimą bei rezultatus taikant pozityvias elgesio strategijas. Taigi siekiant analizuoti mokinių, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų elgesio valdymo strategijų taikymą bendrojo ugdymo mokyklų kontekste, buvo pasirinkti bendrojo ugdymo mokyklų, pradinės pakopos mokinių, turinčių EES, pedagogai ir jų tėvai, dvi dalyvių grupės.

Tikslinės kriterinės atrankos metodas geriausiai atitiko išsikeltą tyrimo tikslą bei tyrimo informacijos poreikį, nes šie tyrimo dalyviai gali kompetentingai komentuoti konkrečioje mokykloje taikomas pozityvaus elgesio strategijas.

„Atliekant kokybinius tyrimus, imties dydžio problema nėra labai svarbi“, nes imties dydis priklauso nuo „renkamų duomenų informatyvumo“ (Bitinas ir kt., 2008, p. 104). Taigi į tyrimą įtraukiama tiek tyrimo dalyvių, kol „pradedama mažėti gaunamų duomenų informatyvumas“ (Bitinas ir kt., 2008, p. 104).

Tyrimas atliktas 2020 metų balandžio – lapkričio mėnesiais, Vilniaus mieste, penkiose bendrojo ugdymo įstaigose.

Tyrimo dalyvių charakteristika. Apklausoje dalyvavo 5 pedagogai (5 moterys), turinčios aukštąjį išsilavinimą, pedagogo kvalifikacinę kategoriją.. Tyrimo dalyvių kvalifikacinė kategorija: 3 mokytojos metodininkės, 1 vyr. mokytoja ir 1 mokytoja, neturinti kategorijos. Taip pat tyrime dalyvavo 5 tėvai (mamos), auginantys vaikus su EES. Tėvų amžius nuo 42 iki 30 metų. Darbinė padėtis: šiuo metu dirba 4 tyrimo dalyvės ir 1 tyrimo dalyvė nedirba. Tyrimo dalyvių išsilavinimas: 4 tyrimo dalyvių – aukštasis išsilavinimas ir 1 tyrimo dalyvio – vidurinis išsilavinimas.

2.3. Pedagogų patirtys dirbant su mokiniais, turinčiais elgesio ir emocijų sutrikimų

Išskiriama viena kategorija, atskleidžianti pedagogų patirtį dirbant su mokiniais, turinčiais EES (žr. 1 lentelę).

1 lentelė

Pedagogų patirtys

Kategorijos	Subkategorijos	Interviu teiginys
<i>Pedagogų patirtys</i>	Patirties stoka	„Negaliu pasakyti, kad turiu labai daug patirties<...> bet visada klasėje buvo bent vienas mokiny, kuris turi elgesio ir emocijų sutrikimų.“ „Patirtis nėra didelė, nes savo praktikoje turėjau porą mokinių, kuriems buvo nustatyti elgesio ir emocijų sutrikimai.“
	Didesnė patirtis	„<...> patirtis didelė, nes jų kiekvienais metais daugėja.“ „Dirbti su vaikais, turinčiais elgesio ir emocijų sutrikimų, pasitaiko dažnai.“
	Įvairialypė patirtis	„<...>patirtis vieni būna labai agresyvūs ir pilni neapykantos visiems aplinkiniams. Kiti būna piktai tik ant klasės draugų ir jų pyktis nukreiptas į juos.“

Analizuojant interviu metu išsakytus tyrimo dalyvių teiginius, atskleidžiančius pedagogų darbinę patirtį su mokiniais, turinčiais elgesio ir emocijų sutrikimą, išskiriamos trys subkategorijos: *patirties stoka*, *didesnė patirtis*, *įvairialypė patirtis*.

Du bendrojo ugdymo įstaigose dirbantys pedagogai nurodė, kad kiekvienais metais klasėje mokosi mokiny, turintis EES („<...> bet visada klasėje buvo bent vienas mokiny, kuris turi elgesio ir emocijų sutrikimų“). Pedagogai pastebėję, kad kiekvienais metais vaikų, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimą, daugėja („<...>patirtis didelė, nes jų kiekvienais metais daugėja.“) nurodo didesnę darbinę patirtį. Du pedagogai tyrimo metu apibūdindami darbinę patirtį teiginiuose („*Praktikoje turėjau pora mokinių,*

kuriems buvo nustatyti elgesio ir emocijų sutrikimai.“ „Negaliu pasakyti, kad turiu labai daug patirties<...> bet visada klasėje buvo bent vienas mokinyš, kuris turi elgesio ir emocijų sutrikimų“)

nurodo patirties stoką dirbant su vaikais, turinčiais elgesio ir emocijų sutrikimą. Vienas pedagogas nurodo įvairialypę patirtį dirbant su vaikais turinčiais elgesio ir emocijų sutrikimą.

2.4. Mokinių, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų, netinkamas elgesys

Atliekant pedagogų interviu turinio analizę išskirta viena kategorija *Elgesio formos mokykloje*. Pedagogai išsakė savo pastebėjimus apie mokinių, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų, vyraujančias elgesio formas mokykloje (žr.2 lentelę).

2 lentelė

Elgesio formos mokykloje, pedagogų patirtys

Kategorijos	Subkategorijos	Interviu teiginys
<i>Elgesio formos mokykloje</i>	Neigiami tarpasmeniniai santykiai su bendraamžiais	„Būna, kad ir apspjauna nelinkę bendradarbiauti su vaikais.“ „Problemų kyla ir klasiokams, kurie dažnai <...>netinkamo elgesio taikiniu.“
	Agresija	„<...>agresyvūs ir pilni neapykantos visiems aplinkiniams“ „<...>pikti tik ant klasės draugų ir jų pyktis nukreiptas į juos“ „<...>daugelio jų emocijos labai labilios <...>“ „<...>destruktyvaus elgesio, <...>keliantys daug sunkumų mokytojams“.
	Impulsyvumas	„Kartais įvyksta neadekvatus elgesys, neprognozuojamas, nežinai kas gali atsitikti ir kaip reaguoti į tokį elgesį.“ „<...>elgesys gali būti toks impulsyvus. Tu net negali atspėti, kas jam gali „šauti“ galvon.“ „Ir namų aplinkoje mokinyš daugiau sau leidžia elgtis netinkamai“.
	Taisyklių nesilaikymas	„<...>vyrauja triukšmas“, „<...> ištisas mokinių plepėjimas, nenusėdėjimas. <...> lengvai manipuliuoja ir išprovokuoja klasės draugų netinkamą elgesį“ „<...>užsispiria ir klasėje nieko nedaro, arba, atrodo, kad specialiai trukdo kitiems vaikams mokytis (kalbina šalia sėdinčius draugus, arba nuolat komentuoja mokytojos kalbą, pamokos metu nuolat vaikšto į tualetą“ „<...>ir namų aplinkoje mokinyš daugiau sau leidžia elgtis netinkamai.“ „<...> ir namų aplinkoje mokinyš daugiau sau leidžia elgtis netinkamai.“

Kategorija *Elgesio formos mokykloje* išskiriamos keturios subkategorijos: *neigiami tarpasmeniniai santykiai su bendraamžiais, agresija, impulsyvumas, taisyklių nesilaikymas*. Daugelis tyrimo dalyvių nurodė dažniausiai vyraujančią elgesio formą – agresiją („<...>agresyvūs ir pilni neapykantos visiems aplinkiniams“), taip pat nurodė, kad šie vaikai yra impulsyvūs („<...>elgesys gali būti toks impulsyvus. Tu net negali atspėti, kas jam gali „šauti“ galvon.“), dažnai vyrauja neigiami tarpasmeniniai santykiai su bendraamžiais („Problemų kyla ir klasiokams, kurie dažnai <...>netinkamo elgesio taikiniu.“). Tad galime teigti, kad toks mokinių netinkamas elgesys trukdo ne tik pačiam mokiniui, bet ir kitiems vaikams. Taigi dažniausiai mokinių, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų, elgesys per pamokas nulemia visos pamokos kokybę, trukdo ir blaško kitų mokinių dėmesį. Taip pat pedagogai akcentuoja, kad mokiniai, turintys elgesio ir emocijų sutrikimų, mokykloje, o ypač pamokų metu nesilaiko taisyklių („<...>užsispiria ir klasėje nieko nedaro, arba, atrodo, kad specialiai trukdo kitiems vaikams mokytis“, „kalbina šalia sėdinčius draugus, arba nuolat komentuoja mokytojos kalbą, pamokos metu nuolat vaikšto į tualetą“).

Atliekant tėvų interviu turinio analizę išskirta viena kategorija *Elgesio formos mokykloje*. Tėvai išsakė savo pastebėjimus apie mokinių, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų, vyraujančias elgesio formas mokykloje (žr.3 lentelę).

3 lentelė

Elgesio formos tėvų patirtys

Kategorijos	Subkategorijos	Interviu teiginys
<i>Elgesio formos mokykloje</i>	Neigiami tarpasmeniniai santykiai su bendraamžiais	„Jam sunku bendrauti su bendraamžiais, nes jis nemoka draugauti.“ „Vaikai jo bijo, nes jo elgesys nenuspėjamas.“ „Nėra linkęs nusileisti“; „<...>nesilaiko žaidimų taisyklių“, „<...>nori visur laimėti, būti pirmas“, „<...>trukdo jiems ruošti pamokas“.
	Agresija	„Agresyviai bendrauja su mergaitėmis<...>“. „Sūnus labai greitai sudirgsta ir ima mušti, vaikyti ir pan.“ „<...>mokytoja nuolat skundžiasi, kad mano vaikas visus muša, stumdo, negražiai kalba, mēto daiktus.“ „Nekantrus, visus konfliktus sprendžia savaip, mušasi.“ „<...>pertraukų metu jis pridaro daug problemų sau ir kitiems. Jam reikalinga nuolatinė priežiūra.“
	Taisyklių nesilaikymas	„atsikalbinėja, šūkauja“, „<...>nepaklūsta nurodymams.“ „<...>nesilaiko taisyklių“, „jis sunkiai priima taisykles“, „<...>nemoka sulaukti

		savo eilės“ „<...> susiduriame su sūnaus pasipriešinimu.“
--	--	---

Kategorija *Elgesio formos mokykloje* išskiriamos trys subkategorijos: *neigiami tarpasmeniniai santykiai su bendraamžiais, agresija, taisyklių nesilaikymas*. Tėvai apibūdindami vaikų elgesio formas mokykloje ir už mokyklos ribų dažniausiai įvardino neigiamus tarpasmeninius santykius su bendraamžiais („*Jam sunku bendrauti su bendraamžiais, nes jis nemoka draugauti.*“ „*Vaikai jo bijo, nes jo elgesys nenusipėjamas.*“). Galime išvelgti socialinių įgūdžių stoką, kuri trukdo vaikams, turintiems elgesio ir emocijų sutrikimų, tinkama forma kurti ir išlaikyti kokybiškus santykius su bendraamžiais. Jurevičienė (2012) nurodo, kad socialinių įgūdžių ugdymas gali paskatinti teigiamas elgesio permainas socialinių sąveikų metu, kasdieniniame socializacijos procese. Ugdant socialinius įgūdžius sistemingai ir kryptingai mokome mokinius tinkamo elgesio jiems įprastose situacijose. Tad galime teigti, kad mokinys, įgijęs tam tikrų socialinių įgūdžių ir išmokęs spręsti problemas, lengviau reaguoja į pasikeitimus, lengviau prisitaiko prie aplinkybių.

Lyginant tėvų ir pedagogų tyrimo duomenis galime teigti, kad tiek tėvai, tiek pedagogai, nurodydami pagrindines netinkamo elgesio formas tokias kaip nustatytų taisyklių nesilaikymas, agresija ir socialinių įgūdžių stoką, išvelgia tiesioginę įtaką ne tik siekiant akademinių žinių, bet ir kuriant bei išlaikant kokybiškus, tvarius socialinius santykius tarp bendraamžių. Pedagogų ir tėvų išskirtos netinkamo elgesio formos, dėl kurių kyla sunkumų vaikams, turintiems EES, tiesiogiai siejasi su vaikų, turinčių EES, bruožais. Ališauskas, Jomantaitė (2008) teigia, kad santykiai su bendraamžiais svariai prisideda prie vaiko raidos, savijautos, mokymosi rezultatų, elgsenos ir pan. Tai labai svarbu padėti mokiniams, turintiems elgesio ir emocijų sutrikimų, užmegzti bei palaikyti draugiškus santykius su bendraklasiais.

2.5. Pedagogų požiūris į tėvų į(si)traukimą ir bendradarbiavimą

Atliekant pedagogų interviu turinio analizę išskirtos keturios kategorijos: *Bendradarbiavimas su tėvais taikant elgesio valdymo strategijas, Bendradarbiavimo stoka su tėvais lemiantys veiksniai, Komunikacija su tėvais. Pedagogai išsakė savo įžvalgas apie tėvų į(si)traukimą į elgesio valdymą* (žr. 4 lentelę).

Tėvų į(si)traukimas, pedagogų patirtys

Kategorija	Subkategorija	Interviu teiginys
<i>Bendradarbiavimas su tėvais taikant elgesio valdymo strategijas</i>	Susitarimų laikymasis	„Dalis tėvų noriai įsitraukia ir pasidalina savo pastebėjimais.“ „Dalis tėvų noriai įsitraukia, bendradarbiauja, suvokia, kad jei laikysis tų pačių susitarimų namuose, bus visiems lengviau.“
	Intensyvus bendradarbiavimas	„Vieni tėvai palaiko tęstinumą ir namie, intensyviai bendradarbiauja, tad ir rezultatai būna greičiau pastebimi.“
<i>Bendradarbiavimo stoka su tėvais lemiantys veiksniai</i>	Tėvų kaltės jausmas	„<...>daugiau tokių, kurie stengiasi bendradarbiauti, tačiau gal jaučiasi kalti dėl tokio vaiko elgesio.“
	Tėvų neigimas	„Kiti neigia, kad namie turi problemų, teigia, kad tai pačios mokytojos kaltė, kad negeba susitarti su vaiku.“ „<...>ateina, išklauso patarimų, bet nelabai gali ką pakeisti, nes berniukas jos ir močiutės neklauso“; „<...>namie problemų nėra, o mokytoja pati kalta, nemoka priėti, sudominti vaiko.“
	Tėvų bejėgiškumo jausmas	„<...> ką mes galim padaryti, jis juk turi sutrikimų“, „<...>jie dažnai pasijaučia bejėgiai <...>“, „<...>patys tėvai dažnai būna pavargę nuo savo vaikų“. „Dalis tėvų dažnai būna pavargę nuo savo vaikų ir leidžia veikti ką nori, kad tik netrukdytų.“ „<...>kiti pasyvūs dalyviai, stebėtojai.“
	Tėvų laiko stoka	„<...> paraginti atsako, kad esame abu dirbantys ir neturime laiko.“
<i>Tėvų į(si)traukimas į elgesio valdymą</i>	Rekomendacijų nesilaikymas už mokyklos ribų	„<...>tėvai sako, kad mes viską išspręsim, o jūs tik išmokykit.“ „<...>namie leidžia vaikui elgtis taip, kaip jis nori ir jokių rekomendacijų dėl vaiko elgesio netaiko.“ „<...>rekomendacijas dėl pozityvaus elgesio skatinimo jie ignoruoja<...>“, „<...>pastebėjau, kad daugelis tėvų rekomendacijų dėl elgesio netaiko, gal dėl to, kad jiems taip paprasčiau.“
	Bendradarbiavimas su švietimo pagalba teikiančiais specialistais	„<...>kreipiuosi į kitus mokyklos specialistus pagalbos.“ „<...>turi būti tęstinumas, turi dirbti visa komanda ir būtinai tėvai.“
	Tėvų įtraukimas į ugdymo procesą	„<...>kviesdavome atvykti vieną iš mokinio tėvų paskaityti vaikams knygą, tėvai ateidavo

		pabendrauti su klasės mokiniais. Pradžioje buvo pasipriešinimas, bet po to patys vaikai įtraukė tėvus<...>”
	Tinkamas elgesys bendradarbiaujant	„Stengiasi dirbti kai sėdi šalia mokytoja padėjėja.” „Kai įtraukti tėvai, dirbant komandoje tikrai pasiekiami geresni rezultatai daug greičiau.“
Komunikacija su tėvais	Pozityvios informacijos teikimas tėvams	„Periodiškai tėvams siunčiu laiškus aprašydama jų vaiko pasiekimus, sunkumus ir kas buvo daryta.“ „<...>stengiuosi parašyti laišką su pozityviu turiniu apie jo vaiką”.
	Komunikacija orientuota į tėvų įtraukimą	„<...>jungiamės per Zoom platformą į trišalį pokalbį”, “<...>stengiamės užmegzti glaudų ryšį su vaiko tėvais.” „<...> individualūs pokalbiai su švietimo pagalba teikiančiais specialistais.” „<...>dažniausiai bendraujame asmeniškai.“ „Dažnai tėvelius kviečiame į individualius pokalbius.” „Daug tėvų konsultuoju po pamokų”. „Klausiu tėvų, kokia informacija juos domina”„<...>gali kreiptis į mane, bet kada ir bet kokiais klausimais.“
	Formali komunikacija	„<...>skambinkit ir rašykit tik tada, kai jau kažkas labai blogo nutiks“, „rečiau aptariame sėkmes, nes tėvai nelabai linkę gaišti laiko.” „<...>jei nepavyksta susikalbėti, tai tada per VGK posėdžius.“
	Švietėjiška veikla	„<...>siūlome paklausti seminarų ar nueiti į ta tema organizuojamus mokymus.”

Kategorijoje *Bendradarbiavimas su tėvais taikant elgesio valdymo strategijas* išskirtos dvi subkategorijų : *Susitarimų laikymasis, intensyvus bendravimas.*

Kategorijoje *Bendradarbiavimo stoką lemiantys veiksniai* išskirtos keturios subkategorijos: *Tėvų kaltės jausmas, tėvų neigimas, tėvų bejėgiškumo jausmas, tėvų laiko stoka.*

Kategorijoje *Tėvų į(si)traukimas į elgesio valdymą* išskirtos keturios subkategorijos: *rekomendacijų nesilaikymas už mokyklos ribų, bendradarbiavimas su švietimo pagalba teikiančiais specialistais, tėvų įtraukimas į ugdymo procesą, tinkamas elgesys bendradarbiaujant.*

Kategorijoje *Komunikacija su tėvais* išskirtos keturios subkategorijos: *pozityvios informacijos teikimas tėvams, komunikacija orientuota į tėvų įtraukimą, formali komunikacija, švietėjiška veikla.*

Tyrimo dalyviai atskleidė, kad tėvai nesilaiko pedagogų teikiamų rekomendacijų už mokyklos ribų („<...>tėvai sako, kad mes viską išspręsim, o jūs tik išmokykit.“ „<...> namie leidžia vaikui elgtis taip, kaip jis nori ir jokių rekomendacijų dėl vaiko elgesio netaiko.”).Pedagogai taip pat nurodė, kad

dalį tėvų laikosi susitarimų („*Dalis tėvų noriai įsitraukia ir pasidalina savo pastebėjimais.*” „*Dalis tėvų noriai įsitraukia, bendradarbiauja, suvokia, kad jei laikysis tų pačių susitarimų namuose, bus visiems lengviau*”), intensyviai bendradarbiauja („*Vieni tėvai palaiko testinimą ir namie, intensyviai bendradarbiauja, tad ir rezultatai būna greičiau pastebimi.*”). Tačiau kita dalis tėvų nelinkę bendradarbiauti. Pedagogai pasidalina savo pastebėjimais ir nurodo šiuos lemiančius veiksnius: tėvų kaltės jausmas dėl netinkamo vaikų elgesio („*<...> daugiau tokių, kurie stengiasi bendradarbiauti, tačiau gal jaučiasi kalti dėl tokio vaiko elgesio.*”), bejėgiškumo jausmas („*<...> ką mes galim padaryti, jis juk turi sutrikimų*” „*<...> jie dažnai pasijaučia bejėgiai <...>*“). Taip pat pedagogai nurodo, kad tėvai linkę akcentuoti laiko trūkumą („*<...> paraginti atsako, kad esame abu dirbantys ir neturime laiko*”).

Tyrimo dalyviai pastebi, kad kai kurie tėvai nesilaiko rekomendacijų už mokyklos ribų („*<...> tėvai sako, kad mes viską išspręsim, o jūs tik išmokykit.*“ „*<...> namie leidžia vaikui elgtis taip, kaip jis nori ir jokių rekomendacijų dėl vaiko elgesio netaiko.*”). Taip pat pedagogai akcentavo, kad jie visaip kaip bando įtraukti tėvus į elgesio ugdymo procesą („*<...> kviesdavome atvykti vieną iš mokinio tėvų paskaityti vaikams knygą, tėvai ateidavo pabendrauti su klasės mokiniais. Pradžioje buvo pasipriešinimas, bet po to patys vaikai įtraukė tėvus <...>*”). Tyrimo dalyviai atskleidžia, kad labai svarbus tinkamas bendradarbiavimas nes jis duoda greitesnius rezultatus („*Stengiasi dirbti, kai sėdi šalia mokytoja padėjėja, kai įtraukti tėvai. Dirbant komandoje tikrai pasiekiami geresni rezultatai daug greičiau.*“).

Pedagogai, atskleidžia pozityvios informacijos teikimo tėvams svarbą („*Periodiškai tėvams siunčiu laiškus aprašydama jų vaiko pasiekimus, sunkumus ir kas buvo daryta.*“) bei komunikacijos, orientuotos į tėvų įtraukimo, aktualumą („*Dažnai tėvelius kviečiame į individualius pokalbius.*” „*Daug tėvų konsultuoju po pamokų*”; „*Klausiu tėvų, kokia informacija juos domina*”). Tačiau kiti pedagogai teigia, kad su tėvais komunikuoja tik formaliai, pagal poreikį („*<...> skambinkit ir rašykit tik tada, kai jau kažkas labai blogo nutiks*”; „*rečiau aptariame sėkmes, nes tėvai nelabai linkę gaišti laiko*”; „*<...> jei nepavyksta susikalbėti, tai tada per VKG posėdžius*“).

Apibendrinant galima teigti, kad pedagogams trūksta intensyvesnio tėvų įsitraukimo į elgesio valdymo procesą. Jie teigia, kad dauguma tėvų netaiko rekomendacijų dėl vaiko pozityvaus elgesio skatinimo namuose, neskatina vaikus laikytis susitarimų, taisyklių. Galime teigti, kad tėvų įsitraukimas į elgesio valdymo procesą tiek namie, tiek mokykloje nepakankamas. Tačiau galime pastebėti, kad daugelis pedagogų bendrauja su tėvais epizodiškai ar komunikuoja tik formaliai pagal poreikį. Tad galime daryti prielaidą, kad ne visi pedagogai tinkamai komunikuoja su tėvais, dažniausia

tik esant netinkamam elgesiui. Tad galima teigti, kad tiek tėvų, tiek pedagogų bendravimas ir bendradarbiavimas yra nepakankamas. Taigi norint greičiau pasiekti užsibrėžto tikslo reikėtų aktyviau įtraukti tėvus į elgesio valdymo procesą, skatinti tarpusavio bendradarbiavimą. Merfeldaitė (2009) teigia, jog „tėvų įtraukimas į mokyklos bendruomenę yra vienas svarbiausių dalykų, užtikrinančių sėkmingą vaikų problemų sprendimą.“

2.6. Švietimo pagalbos teikimas ugdymo įstaigoje mokiniams, turintiems elgesio ir emocijų sutrikimų, tėvų patirtys

Atliekant tėvų interviu turinio analizę išskirtos trys subkategorijos: *teikiama švietimo pagalba, švietimo pagalbos stoka, nepakankama švietimo pagalba*. Tyrimo dalyviai pasidalino savo nuomone apie švietimo pagalbos gavimą mokykloje (žr. 5 lentelę).

5 lentelė

Pagalbos teikimas mokykloje, tėvų patirtys

Kategorija	Subkategorija	Interviu teiginys
<i>Pagalba mokykloje</i>	Teikiama švietimo pagalba	„Gauna<...> lankosi pas psichologą, specialųjį pedagogą ir pas socialinį pedagogą.“ „<...>gauname švietimo pagalbą<...>“ „<...>gauname švietimo pagalbą, jam labai padeda pokalbis su soc.pedagoge.“ „<...> patinka eiti pas logopedą, labai laukia.“ „<...>pasako, kad buvo nuėjęs pas mokyklos psichologą, mokėmės kaip valdyti „baubą“, jam tai labai padeda.“
	Švietimo pagalbos stoka	„Gauna, bet ne mokykloje.“ „Mokykla liepė atlikti vertinimą PPT, tačiau pristačius pažymą liepė pasirūpinti, kad sūnus gautų visą reikiamą pagalbą privačia forma. Tad už visą pagalbą mes susimokame. Su juo dirba logopedas, psichologas ir spec. pedagogas.“
	Nepakankama švietimo pagalba	„Pagalba tokia fragmentinė, nepastovi <...>“ „<...>pagalbos mažoka, norėtusi daugiau<...>.“ „Logopedo mokykla neturi.“

Tėvų išsakytos mintys atskleidė, kad švietimo pagalba ugdymo įstaigose teikiama skirtingai. Remiantis teiginiais kategorijoje *Pagalba mokykloje* išskirtos trys subkategorijos: *teikiama pilna švietimo pagalba, švietimo pagalbos stoka mokykloje, nepakankama švietimo pagalba*.

Subkategorijoje *švietimo pagalbos stoka* išskirti tėvų teiginiai iliustruoja, kad mokykloje trūksta švietimo pagalbos specialistų ir kad tėvams tenka savarankiškai pasirūpinti įvairių sričių specialistų pagalba už mokyklos ribų, t.y. tenka privačia forma naudotis logopedų, specialiųjų pedagogų, psichologų pagalba („Gauna, bet ne mokykloje.“). Taip pat tėvų išsakytos mintys atskleidžia ir švietimo pagalbos nepakankamą teikimą („Pagalba tokia fragmentinė, nepastovi <...>“. „Logopedo mokykla neturi.“). Tačiau kiti tėvai, teigia, kad jų vaikai gauna visą galimą švietimo pagalbą mokykloje („Gauna<...> lankosi pas psichologą, specialųjį pedagogą ir pas socialinį pedagogą.“).

Apibendrinant galima teigti, kad švietimo pagalbos teikimas mokykloje mokiniams, turintiems elgesio ir emocijų sutrikimų, daugeliu atveju yra nepakankama. Lyginant teikiamą pagalbą ir tėvų pageidaujamos pagalbos poreikį, išryškėja poreikis didinti visų specialistų pagalbą ugdymo įstaigose, nes norint pasiekti teigiamo rezultato, tai yra pozityvaus elgesio, reikia, kad teikiama pagalba būtų įvairialypė ir maksimaliai įtraukianti į ją švietimo pagalbą teikiančius specialistus.

2.7. Elgesio valdymo strategijų taikymas mokiniams, turintiems elgesio ir emocijų sutrikimų

Atliekant pedagogų interviu turinio analizę išskirtos devynios subkategorijos : *tinkamo elgesio skatinimas per susitarimus, motyvacinės sistemos kūrimas, priežasties-pasekmės taikymas, tinkamo elgesio pastiprinimas, nusiramino proceso permetimas vaikui, struktūruota dienotvarkė, aplinkos pritaikymas, tinkamo elgesio formavimas per grasinimus, situacijų modeliavimas* (žr. 6 lentelę).

6 lentelė

Elgesio valdymo strategijų įvairovė, pedagogų patirtys

Kategorija	Subkategorija	Interviu teiginys
<i>Pedagogų taikomų elgesio valdymo strategijų įvairovė</i>	Tinkamo elgesio skatinimas per susitarimus	„<...>su vaikais visada susitariame ir ant lapo parašome, koks elgesys yra pageidaujamas klasėje, ką daryti jei užėina pyktis“ „<...>pasiteisino susitartų taisyklių laikymasis“ „<...>vizualines taisykles“ „<...> laikytis susitarimų, nenuolaidžiauti.“
	Motyvacinės sistemos kūrimas	„<...>motyvacinė sistema, kurią pasirenka pats vaikas, padedamas tėvų.“ „<...>bandome paskatinimų sistemą“; „<...>taikau žetonų sistemą darbui ir paskatinimui.“
	Priežasties-pasekmės taikymas	„Kartais taikome priežasties- pasekmės taisyklę.“ „Aiškus įvardijimas, kokia pasekmė laukia pažengus konkrečią taisyklę.“ „<...>Taip pat dažnai taikau priežasties- pasekmės taisyklę. Ši strategija labai pasiteisina, nes vaikas žino,

		kokia pasekmė jo laukia, tai padeda jam save valdyti.”
	Tinkamo elgesio pastiprinimas	„<...>parodau daugiau dėmesio būtent tada, kai jis gerai (o ne blogai) elgiasi, dirba, akcentuoju daugiau pozityvius dalykus, į tai įtraukiant klasės draugus”; „<...> pastebėti mokinį, kai elgiasi gerai, ir pastiprinti jo elgesį pagyrimu, įvairiomis skatinančiomis frazėmis<...>”; „stengiuosi vaikus pagirti už kiekvieną teigiamą dalyką <...>” „Dažniau pastebėti vaiko teigiamą elgesį, jį paskatinti“; „<...>būtina pastiprinti jo teigiamą elgesį, taip suteikiant atspirtį jo elgesio pokyčiams.”
	Nusiraminimo proceso permetimas vaikui	„<...>tai duoti laiko nusiraminimui ir ignoruoti netinkamą mokinio elgesį<...>”; „<...>kai duodama mokiniui laiko pačiam nurimti.”
	Struktūruota dienvietė	„<...> darbe taikau struktūruotą mokymą”, „<...>struktūra ir dienvietė”, „<...>struktūruoti pamokas<...>”
	Aplinkos pritaikymas	„<...>mokykla labai padeda įsigyjant reikiamą inventorių (pvz., sūpuokles ar kokią kitą priemonę)<...>“
	Tinkamo elgesio formavimas per grąsinimus	„Tėtis labai gerai laikosi savo pažadų, pasakys, kad negaus savaitę kompiuterio arba nevažiuosim į Vichy parką, suveiks greitai.” „<...>tėvai sako, jei vėl pradės „išsidirbinėti“, tai pasakykit, kad skambinsit tėvui, jei nesuveiks, tai ir paskambinkit.“
	Situacijų modeliavimas	„Daug laiko skiriama ir per klasės valandėles pokalbiams apie pozityvų elgesį, modeliuojame įvairias situacijas. Vaikams tai patinka, jie tada tarsi išsikrauna, kartais net reikia juos stabdyti <...>.”

Daugelis pedagogų nurodė, kad mokiniams, turintiems elgesio ir emocijų sutrikimų, taiko struktūruotą pamokos eigą („<...> darbe taikau struktūruotą mokymą”). Tai vaikams suteikia papildomo saugumo. Saugiai besijaučiantis žmogus ramiai reaguoja į kasdienes situacijas. Pedagogai taip pat taiko įvairius tinkamo elgesio pastiprinimus („<...>parodau daugiau dėmesio būtent tada, kai jis gerai (o ne blogai) elgiasi, dirba, akcentuoju daugiau pozityvius dalykus, į tai įtraukiant klasės draugus”), pritaiko klasės aplinką („<...> mokykla labai padeda įsigyjant reikiamą inventorių (pvz., sūpuokles ar kokią kitą priemonę)<...>“).

Analizuojant tyrimo dalyvių pateiktus duomenis pastebime, kad daugelis jų vaiko nusiraminimą permeta pačiam vaikui („<...>tai duoti laiko nusiraminimui ir ignoruoti netinkamą

mokinio elgesį<...>”, „<...>kai duodama mokiniui laiko pačiam nurimti“). Taip pat analizuojant tyrimo dalyvių pasisakymus pastebėta, kad daugelis pedagogų toleruoja tinkamo elgesio formavimą per tėvų grasinimus (*„Tėtis labai gerai laikosi savo pažadų, pasakys, kad negaus savaitę kompiuterio arba nevažiuosim į Vichy parką, suveiks greitai.“* „<...>tėvai sako, jei vėl pradės „išsidirbinėt“, tai pasakykit, kad skambinsit tėvui, jei nesuveiks, tai ir paskambinkit“).

Apibendrinant galima teigti, kad pedagogai taiko įvairias elgesio valdymo strategijas. Pasak East, Evans (2008), labai svarbu, kad pedagogai gebėtų atpažinti netinkamo elgesio priežastį ir taikytų tokias strategijas, kurios sumažintų ar visai pašalintų problemos priežastį.

Tad galime pastebėti, kad pedagogai linkę ieškoti tinkamų strategijų. Tyrimo duomenys taip pat atskleidė, kad pedagogai taiko netinkamas elgesio valdymo strategijas ir toleruoja tėvų tinkamo elgesio formavimą per grasinimus, taip pat permetant nusiraminimo procesą pačiam vaikui. Galima daryti prielaidą, kad didžioji dalis pedagogų geba atpažinti mokinių, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų, netinkamo elgesio priežastis ir geba pritaikyti tinkamas elgesio valdymo strategijas.

Tėvų bendradarbiavimas su pedagogais bei į(si)traukimas į elgesio valdymo procesą. Atliekant tėvų interviu turinio analizę išskirta viena kategorija *Bendradarbiavimas su pedagogais taikant elgesio valdymo strategijas* siekiant atskleisti tėvų bendradarbiavimą su pedagogais bei įsitraukimą į elgesio valdymo strategijų procesą (žr. 7 lentelę).

7 lentelė

Tėvų bendradarbiavimas su pedagogais, tėvų patirtys

Kategorija	Subkategorija	Interviu teiginys
<i>Bendradarbiavimas su pedagogais taikant elgesio valdymo strategijas</i>	Struktūruotos dienos tvarkės taikymas namuose	„Kartu su vaiku sukūrėme dienos tvarkę ir stengiamės jos laikytis kartu<...>“
	Apdovanojimai už veiklą mokykloje	„<...>apdovanojame, kai gauna pagyrimą, padėką, gerą pažymį<...>“ „<...>sutariame, kokiomis linksmybėmis, kur vyksime, kuo užsiimsime savaitgalį.“ „<...>laikmečio klasika: užsidirbinėja laiką prie kompiuterio.“ „Pildome kažkokį tai gerą vaiko norą.“
	Rekomendacijų dėl elgesio valdymo strategijų taikymo nepaisymas	„Niekas aš netaikau, nėra man laiko ir neturiu aš kantrybės, jis manęs neklauso.“ „Tegu mokykloje jie taiko, jie mokosi, žino, kaip tai daryti.“ „Jis namie dažnai žaidžia kompiuterinius žaidimus, tai būna ramu.“
	Refleksija	„<...>daug kalbamės<...>.“ „Nebarame už nesėkmes, o aptariame kartu, kas būtų, jeigu būtų kitaip.“

	Tinkamo elgesio skatinimas	„<...>stengiamės pastebėti jo tinkamą elgesį ir pagirti.“ „Skatiname turėti draugą, draugauti<...>“ „Savo pavyzdžiu rodome, kaip reikia atsiprašyti, nusiraminti, skatiname per elgesį.“
	Taisyklių taikymas	„Sukurta ir naudojama bendra pagyrimų ir skatinimų sistema, elgesio taisyklė, stebimi ir fiksuojami pokyčiai<...>.“
	Išorinė motyvacija	„Jo elgesys pasikeičia, kuomet sutariame, kokiomis linksmybėmis, kur vyksime ar užsiimsime savaitgalį.“ „Susivaldžius, savaitgaliais pagal susitarimą vykstame pas jo krikšto mamą, žaidžiame stalo žaidimus.“

Kategorijoje *Bendradarbiavimas su pedagogais taikant elgesio valdymo strategijas išskirtos* aštuonios subkategorijos: *struktūruotos dienotvarkės taikymas namuose, apdovanojimai už veiklą mokykloje, rekomendacijų dėl elgesio valdymo strategijų taikymo nepaisymas, refleksija, tinkamo elgesio skatinimas, taisyklių taikymas, išorinė motyvacija.*

Tėvų interviu turinio analizė parodė, kad tėvai palankiai vertina struktūruotos dienotvarkės taikymą namuose („*Kartu su vaiku sukūrėme dienotvarkę ir stengiamės jos laikytis kartu <...>*“), tinkamo elgesio skatinimo strategiją („*Skatiname turėti draugą, draugauti<...>*“ „*Savo pavyzdžiu rodome, kaip reikia atsiprašyti, nusiraminti, skatiname per elgesį*“). Taip pat tėvai akcentuoja išorinės motyvacijos naudą („*Jo elgesys pasikeičia, kuomet sutariame, kokiomis linksmybėmis, kur vyksime ar užsiimsime savaitgalį.*“ „*Susivaldžius, savaitgaliais pagal susitarimą vykstame pas jo krikšto mamą, žaidžiame stalo žaidimus.*“). Taip pat analizuojant interviu duomenis galima teigti, kad kai kurie tėvai nepaiso rekomendacijų dėl elgesio valdymo strategijų taikymo namuose („*Nieko aš netaikau, nėra man laiko ir neturiu aš kantrybės, jis manęs neklauso.*“ „*Tegu mokykloje jie taiko, jie mokosi, žino, kaip tai daryti.*“). Galime pastebėti, kad kai kurie tėvai namie netaiko rekomendacijų, tad galime daryti prielaidą, kad tokių vaikų pozityvaus elgesio strategijų taikymas nėra toks efektyvus.

Apibendrinus galima teigti, kad tėvai linkę bendrauti ir bendradarbiauti su pedagogais. Bendraudami ir bendradarbiaudami visi elgesio valdymo proceso dalyviai daro įtaką vieni kitiems, keičia jausmus, požiūrį bei elgesį. Nors pripažįstama, kad tėvų įtraukimas ir bendradarbiavimas su tėvais yra sudėtingas procesas, sukeliantis nemažai sunkumų pedagogams (Miltėnienė, 2005; Kačinskienė, Leikus, Mišeika ir kt., 2010).

Tėvų požiūris į pedagogų strategijų taikymą. Atliekant tėvų interviu turinio analizę išskirtos dvi kategorijos siekiant atskleisti tėvų požiūrį į pedagogų taikomas elgesio valdymo strategijas (žr. 8 lentelę).

8 lentelė

Pedagogų taikomos strategijos, tėvų patirtys

Kategorija	Subkategorija	Interviu teiginys
<i>Teigiamas požiūris į pedagogų taikomas strategijas</i>	Skatinimas dalyvauti klasės, mokyklos gyvenime	„Mokykla skatina lankyti būrelius, dalyvauti kartu sporto varžybose, šventėse.“
	Pasitikėjimo skatinimas	„<...>padėjo jam atrasti savo stipriąsias puses ir labiau pasitikėti savimi.“
	Tarpasmeninių santykių kūrimas	„Klasėje mokytoja skatina draugystę, palaiko norą turėti draugų, moko kaip būti draugišku, gerbti save ir kitus.“
<i>Neigiamas požiūris į pedagogų taikomas strategijas</i>	Nepateisinti lūkesčiai	„Blogiausia yra tai, kad<...> akademinė pusė nukentėjo.“
	Nusiramino proceso permetimas vaikui	„didžiąją dalį laiko jis ten (red. kambarėlyje) ir praleidžia<...>.“ „<...>vienintelė netinkamo elgesio valdymo strategija yra pasiūlymas išeiti ar išvesti iš klasės į kitą kabinetą.“ „<...>nusiramino pradeda koridoriuje plėšiant nuo stendų vaikų piešinius ar plakatus.“

Kategorijoje *Teigiamas požiūris į taikomas strategijas* išskiriamos trys subkategorijos: skatinimas dalyvauti klasės, mokyklos gyvenime, pasitikėjimo skatinimas, tarpasmeninių santykių kūrimas.

Kategorijoje *Neigiamas požiūris į pedagogų taikomas strategijas* išskiriamos dvi subkategorijos: *nepateisinti lūkesčiai*, *nusiramino proceso permetimas vaikui*.

Analizuojant tyrimo dalyvių duomenis pastebimas tėvų teigiamas bei neigiamas požiūris į pedagogų taikomas elgesio valdymo strategijas. Tėvai teigiamai vertina skatinimą dalyvauti klasės, mokyklos gyvenime („*Mokykla skatina lankyti būrelius, dalyvauti kartu sporto varžybose, šventėse.*“) bei vaiko pasitikėjimo skatinimą („<...>*padėjo jam atrasti savo stipriąsias puses ir labiau pasitikėti savimi*“). Taip pat teigiamai vertina tarpasmeninių santykių kūrimą („*Klasėje mokytoja skatina draugystę, palaiko norą turėti draugų, moko kaip būti draugišku, gerbti save ir kitus.*“). Tarpasmeninių santykių lygmenyje svarbiausias aspektas yra sėkmingas socialinių poreikių tenkinimas. Šių santykių kūrimas ypač svarbus mokiniams, turintiems elgesio ir emocijų sutrikimų, nes jie patiria sunkumų sąveikaudami ir bendraudami su bendraklasiais.

Tėvai nepalankiai vertina nusiramino proceso permetimą vaikui („*didžiąją dalį laiko jis ten (red. kambarėlyje) ir praleidžia <...>.*“ „<...> vienintelė netinkamo elgesio valdymo strategija yra pasiūlymas išeiti ar išvedimas iš klasės į kitą kabinetą“), taikant tokias elgesio valdymo strategijas dažniausiai nukenčia vaikų akademinės žinios. Taip pat tyrimo dalyviai išsakė neigiamą požiūrį dėl nepateisintų tėvų lūkesčių („*Blogiausia yra tai, kad <...> akademinė pusė nukentėjo.*“). Lyginant šiuos du tėvų išsakytus teiginius galime daryti prielaidą, kad netinkamai parinkta elgesio valdymo strategija gali duoti ir atvirkštinį poveikį.

Apibendrinant galime teigti, kad tėvai pozityviai vertina pedagogų taikomas elgesio valdymo strategijas, didesnė dalis tėvų akcentavo tarpasmeninių santykių kūrimo svarbą. Šių santykių kūrimas ypač svarbus mokiniams, turintiems elgesio ir emocijų sutrikimų, nes jie patiria sunkumų sąveikaudami ir bendraudami su bendraklasiais ir suaugusiais.

Pedagogų pateiktų žinučių (pagyrimai, pastabos) mokinių, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų, tėvams elektroniniame dienyne tendencija.

Analizuojant pedagogų pateiktų tekstų (pagyrimai, pastabos, komentarai) mokinių, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų, tėvams elektroniniame dienyne pasiskirstymas. Žinutės pateiktos nuo š.m. rugsėjo 1d. iki lapkričio 30d. imtinai (žr. 9 lentelę).

9 lentelė

Pedagogų rašytų pagyrimų, pastabų ir komentarų pasiskirstymas skaičiais ir procentais.

Mokinys	Pagyrimai		Pastabos		Komentarai		Viso
	Sk.	Proc.	Sk.	Proc.	Sk.	Proc.	
M 1	10	17,86%	32	57,14%	14	25%	56
M 2	5	16,13 %	21	67,74 %	5	16,13 %	31
M 3	4	6,45 %	38	61,29 %	20	32,26 %	62
M 4	6	20,69 %	14	48,28 %	9	31,03 %	29
M 5	10	21,27 %	23	48,94 %	14	29,79 %	47

Analizuodami pedagogų rašytų pagyrimų, pastabų ir komentarų pasiskirstymą skaičiais ir procentais galime pastebėti, kad didžiąją dalį informacijos tėvams pateikiama rašant pastabas, jų vidurkis 50% ir tai yra reikšmingai daugiau nei parašyta pagyrimų ir komentarų. Tad galima daryti prielaidą, kad pedagogai dažniau akcentuoja neigiamą vaiko elgesį pamokų metu (žr. 10 lentelę).

Pedagogų pagyrimai ir pastabos mokiniams

Kategorijos	Subkategorijos
Pagyrimai	Suasmeninti
	Apibendrinti
Pastabos	Orientuotos į netinkamo elgesio išraišką
	Išankstinis nusistatymas
	Taisyklių nesilaikymo akcentavimas
	Permetimas atsakomybės tėvams
	Mokyklos/mokytojo prestižo akcentavimas
	Informacija apie pasiruošimą pamokai

Atliekant pagyrimų turinio analizę buvo išskirtos dvi subkategorijos: *Suasmeninti*, *apibendrinti*.

Labiausiai išryškėja *Suasmeninti pagyrimai*. Pedagogai norėdami pagirti mokinį už aktyvų dalyvavimą pamokoje, bando mokinį motyvuoti, paskatinti („*Smagu, kad <...> pradėjo aktyviau dalyvauti pamokose ir stengtis likviduoti mokymosi spragas.*“ „*Smagu matyti <...> pertraukų metu skaitantį. Matau susidomėjimą skaitoma knyga. Šaunuolis.*“). Taip pat galime teigti, kad pedagogai linkę rašyti daug apibendrintų pagyrimų („*Giriu vaikus už atliktą namų darbą (kambario planas).*“ „*Mieli vaikai, puikiai atsiskaitėte eilėraštį. Šaunuoliai!*“; „*Puikiai dirbote klasėje, šaunuoliai!*“; „*Kokie šaunuoliai, rezultatai puikūs!*“). Turinys yra bendrinio pobūdžio, vyrauja mažai informatyvūs teiginiai, kurie tėvams nesuteikia konkrečios informacijos apie jų vaiką. Barkauskaitės, Sinkevičienės (2012) atlikto tyrimo duomenys atskleidžia, kad pedagogai nelinkę girti mokinius už jų tinkamą elgesį pamokų metu ar padarius pažangą mokymosi srityje bei nelinkę informuoti apie tai mokinių tėvus.

Atliekant pastabų turinio analizę buvo išskirtos šešios subkategorijos: *orientuotos į netinkamo elgesio išraišką*, *išankstinis nusistatymas*, *taisyklių nesilaikymo akcentavimas*, *permetimas atsakomybės tėvams*, *mokyklos/mokytojo prestižo akcentavimas*, *informacija apie pasiruošimą pamokai*.

Galima pastebėti, kad pedagogai labiau linkę rašyti neigiamo pobūdžio žinutes. Žinutėse daugiausiai akcentuojamas vaiko neigiamas elgesys. Labiausiai išryškėja pastabos, orientuotos į netinkamo elgesio išraišką („*Visiškai nederba pamokose, žaidžia, skleidžia garsus.*“ „*Per edukacinę pamoką <...> nuolat reikėjo drausminti, kad nekalbėtų, nešauktų, nevaikšiotų. Blogiausias dalykas nutiko, kad ištempęs kaukės gumeles šovė tiesiai svečiui į veidą. Berniukas neatsiprašė.*“ „*Suka savo kauke, skleisdamas aplink mikrobų.*“). Taip pat daug žinučių, kuriose pedagogai permeta atsakomybę tėvams („*Net ir gavęs pastabą į dienyną, nepradėjo sekti, kur skaitome - nežinojo paklaustas du*

kartus. Ko <...> ateina į mokyklą?“ „Gerbiami tėveliai, aš blogai jaučiuosi, kai jūsų vaikas elgiasi kaip pirmokas. Dabar duodu laiko apsidairyti po pasaulį, rasti sau būsimą profesiją.“ „Į mano prašymus parodyti namų darbus reagavo įžūliai: maivėsi, rodė minas. Panašiai elgėsi ir praeitą pamoką. Kodėl?“). Nemažai žinučių, kuriose dominuoja išankstinis nusistatymas prieš mokinį(„*VISĄ LAIKĄ sėdi apsisukęs į <...>. Gauna pastabą, apsisuka į lentą, tada po akimirkos vėl sukasi į klasės draugus. Prašau susirūpinti <...> stuburo tiesumu ir pagarba mokytojui - jis vis atsikalbinėja.*“). Pastabų turinio analizė atskleidė, kad pedagogai žinutėse linkę akcentuoti mokyklos/mokytojo prestižą („*Absoliučiai neklauso mokytojos. Visą laiką juokiasi. Trukdo klasės draugams. Ant galvos dedasi dvi kaukės. Vis juokauja ir plepa. Žaidžia ant stalo esančiais daiktais. Atsikalbinėja. Supasi ant kėdės. Ir visa tai vyksta per <...> pamoką. Ar <...> supranta, į kokią mokyklą atėjo? „Pietų metu lankstė šaukštus.“ „<...> nesiliauja komentuoti pamokose. Vaiko komentarai žemina mokytoją. Prašau imtis priemonių. Ačiū.*“). Taip pat nemažai žinučių, kuriose teikiama informacija apie pasiruošimą pamokai („*Dar kartą perspēju - kamera privalo būti įjungta visos pamokos metu... šiandien <...> buvo pašalintas įpusėjus pamokai - sekantį kartą dienyne žymėsiu „n“ raidę...<...> „<...> „pasiruošė“ dailės pamokai: pasiruošė penalą ir teniso kamuoliuką.*“). Mokinys ir tėvai informuojami ir apie taisyklių nesilaikymą („*Nuotolinių pamokų metu nesilaikė elgesio taisyklių, atsikalbinėjo.*“ „*Klasėje vyrauja bendras triukšmas. Viskas, ko buvome pasiekę pernai, visos mandagaus elgesio taisyklės, tvarkingas elgesys su savo daiktais ir kt. bendri dalykai, siemet vel isnyke. Labai prasau pakalbeti su savo vaiku apie mokinio elgesio taisykles [red. nuoroda į internetinį mokyklos puslapį].*“)

Lyginant pagyrimus ir pastabas galime teigti, kad pedagogai daugiau linkę tėvams teigti neigiamo pobūdžio informaciją apie jų vaikus. Taip pat galime pastebėti, kad didesnė dalis pastabų yra apie netinkamą vaiko elgesį pamokų metu ar mokykloje. Taip pat sunku išvelgti bendradarbiavimo su tėvais tendenciją. Pagyrimuose ir pastabose sunku išvelgti pedagogų taikomas elgesio valdymo strategijas bei tėvams teikiamas rekomendacijas dėl elgesio valdymo taikymo namie. Pagyrimų turinio analizė parodė, kad daugiau informacijos yra bendrinio pobūdžio-apibendrintos, daugiau skirtos visai klasei, bet ne konkrečiam mokiniui. Vienas iš pagrindinių pagyrimo rašymo tikslų turėtų būti mokinio paskatinimas, motyvacija. Guay ir kt.(2010) teigia, kad motyvacija, tai teorinis konstruktas, kuris elgesį pastiprina ir orientuoja į tikslą.

IŠVADOS

1. Mokslinės literatūros analizė atskleidė, kad elgesio ir emocijų sutrikimų samprata apibūdinama kaip heterogeniška grupė sutrikimų, kurie pasireiškia elgesio ir emocinėmis reakcijomis, kurios ženkliai skiriasi nuo įprastų amžiaus, kultūros ir etinių normų. Taip pat šis sutrikimas apibūdinamas, kaip simptomų derinys, kuriam būdingas ilgalaikis problemiškas elgesys, kuris skiriasi nuo visuomenėje socialiai priimtino elgesio normų ar taisyklių. Išskiriamos pagrindinės priežastys, lemiančios elgesio ir emocijų sutrikimų atsiradimą: socialinė aplinka, šeimos santykiai, genetiniai faktoriai.
2. Tyrimo duomenys atskleidžia:
 - kad *pedagogų nuomone*, vyraujančios šios elgesio valdymo strategijos: struktūruota pamokos eiga; tinkamo elgesio pastiprinimai, klasės aplinkos pritaikymas, situacijų modeliavimas, motyvacinės sistemos kūrimas, tinkamo elgesio skatinimas per susitarimus, priežasties-pasekmės strategijos taikymas. Pedagogai geba atpažinti mokinių, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų netinkamo elgesio priežastis ir geba pritaikyti tinkamas elgesio valdymo strategijas;
 - kad *tėvų nuomone*, vyraujančios šios elgesio valdymo strategijos: teigiamai vertina skatinimą dalyvauti klasės, mokyklos gyvenime, vaiko pasitikėjimo skatinimą, tarpasmeninių santykių kūrimą. Tarpasmeninių santykių lygmenyje svarbiausias aspektas yra sėkmingas socialinių poreikių tenkinimas. Šių santykių kūrimas ypač svarbus mokiniams, turintiems elgesio ir emocijų sutrikimų, nes jie patiria sunkumų sąveikaudami ir bendraudami su bendraklasiais ir suaugusiais.
3. Išanalizavus pedagogų bendradarbiavimo ypatumus, komunikuojant su mokinių, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų, tėvais galima teigti, kad pedagogams trūksta intensyvesnio tėvų įsitraukimo į elgesio valdymo procesą tiek namie, tiek mokykloje. Tyrimas atskleidė, kad daugelis pedagogų bendrauja su tėvais epizodiškai esant poreikiui ar komunikuoja tik formaliai pagal poreikį. Tad galima daryti prielaidą, kad tiek tėvų, tiek pedagogų bendravimas ir bendradarbiavimas yra nepakankamas.
4. Dokumentų turinio analizė atskleidė pedagogų komunikacijos ypatumus, bendraujant su mokinių, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų, tėvais pastebėta, kad pedagogai labiau linkę tėvams teikti neigiamo pobūdžio informaciją apie jų vaikus. Didesnė dalis pastabų yra apie netinkamą vaiko elgesį pamokų. Taip pat sunku išvelgti bendradarbiavimo su tėvais tendenciją. Pagyrimų turinio analizė parodė, kad daugiau informacijos yra bendrinio

pobūdžio-apibendrintos, daugiau skirtos visai klasei, bet ne konkrečiam mokiniui. Galima pastebėti, kad pedagogai linkę mokiniams, turintiems elgesio ir emocijų sutrikimų, rašyti pastabas, kurios yra neigiamo pobūdžio, o pagyrimai yra bendrinio pobūdžio. Nors vienas iš pagrindinių pagyrimo rašymo tikslų turėtų būti mokinio paskatinimas, motyvacija, tinkamo elgesio skatinimas.

Literatūra

1. Abromaitienė, L. (2008). *Delinkventinio elgesio pedagogika*. Kaunas: Technologija.
2. Ališauskas A., Šimkienė G. (2013). Mokytojų patirtys, ugdant mokinius, turinčius elgesio ir (ar) emocijų problemų. *Specialusis ugdymas*, 1 (28).
3. Ališauskas, A. (2007). Vaiko psichopedagoginis vertinimas: pokyčių perspektyva. *Mokomoji knyga*. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
4. Ališauskas, A. (2002). *Vaikų raidos ypatingumų ir specialiųjų ugdymo(si) poreikių įvertinimas*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
5. Ališauskienė, S., Mikalajūnienė, J., Čegytė, D. (2007). Ekologinio požiūrio taikymas, tenkinant ankstyvojo ir ikimokyklinio amžiaus vaikų specialiuosius poreikius. *Specialusis ugdymas*, 2 (17), 107–119.
6. Ališauskienė, S. (2005). Socialinės rizikos sampratos interpretacijos ikimokyklinėje įstaigoje. *Specialusis ugdymas*, 1 (12), 8–16.
7. Atkins, T., Bartuska, J. (2010) Considerations for the Placement of Youth With EBD in Alternative Education Programs. *Beyond Behavior*, 19 (2), 14–20.
8. Babičienė, V. (2008). Išmokime nugalėti pyktį. *Žvirblių takas*, 1, 40–41.
9. Bakutytė R., Geležinienė, R., Gumuliauskienė, A., Juodraitis, A., Jurevičienė, M., Šapelytė, O. (2013). Socializacijos centro veiklos modeliavimas: ugdytinių resocializacijos procesų valdymas ir metodika. Vilnius. BMK leidykla.
10. Bankauskienė, I. (2013). Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencija: samprata ir modeliai. Informacinis leidinys Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas.
11. Barkauskienė, R., Kundrotaitė, G., Grauslienė, I., Gervinskaitė-Paulaitienė, L., Čekuolienė, D., Zbarauskaitė, A. (2014). Elgesio sunkumai ir asmenybės bruožai vaikystėje. *Psichologja*, 50, 18-32.
12. Bielskytė-Simanavičienė, E., Paurienė, L. (2017). Elgesio ar (ir) emocijų sunkumų arba sutrikimų turintys vaikai: ugdymo ir pagalbos teikimo specifika. *Švietimo problemas analizė*, 2017, gruodis, Nr. 5 (161).
13. Berns, R. (2009). *Vaiko socializacija: šeima, mokykla, visuomenė*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
14. Braslauskienė, R., Jonutytė I. (2005). Vaikų agresyvaus elgesio prevencija ugdymo institucijose. *Mokomoji knyga*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.

15. Butkienė, G. ir Kepalaitė, A. (1996). *Mokymasis ir asmenybės brendimas*. Vilnius: Margi raštai.
16. Braslauskienė, R. ir Jonutytė, I. (2005). *Vaikų agresyvaus elgesio prevencija ugdymo institucijoje*. Klaipėda: KU leidykla.
17. Cowley, S. (2008). *Kaip suvaldyti tuos neklaužadas?* Vilnius: Tyto alba.
18. Čiuladienė, G., Paurienė, L. (2012). Iššūkiai mokyklai: inkliuzijos link. *Švietimo problemos analizė*, 2012, birželis, Nr. 6(70).
19. Dervinytė-Bongarzoni, A. (2008). *Pagalbos galimybės aktyvumo ir dėmesio sunkumų turintiems vaikams*. Metodinės rekomendacijos mokyklų specialistams. Vilnius: Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras.
20. East, V., Evans, L. (2008). *Vienu žvilgsniu*. Praktinis vaiko specialiųjų poreikių tenkinimo vadovas. Vilnius: Tyto alba.
21. Fasting, R. B. (2010). Inclusion through the concept of adapted education: a review of the norwegian challenges. *Special Education*, 1 (22), 179-190.
22. Galkienė, A. (2005). *Heterogeninių grupių didaktika: specialieji poreikiai bendrojo lavinimo mokykloje*. Šiauliai: ŠU leidykla.
23. Geležinienė, R. (2011). Elgesio ir emocijų sutrikimų turinčio mokinio įgalinimas skatinat dalyvavimą ugdymo procese. *Specialusis ugdymas*, 1 (24), 128–138.
24. Geležinienė, R., Vasiliauskienė, L., Vyšniauskienė, A. (2010). *Mokomės kartu*. Metodinės rekomendacijos mokytojams ir švietimo pagalbos teikėjams. Vilnius: Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras.
25. Geležinienė, R. (2009). Įrodymais grįstos mokytojo veiklos konstravimas ugdant emocijų ir elgesio sutrikimų turinčius mokinius. Daktaro disertacija. Šiauliai: ŠU.
26. Geležinienė, R., Ruškus J., Blinstrubas, A. (2008). Mokytojų veiklos ir patirčių analizė sprendžiant emocijų ir elgesio sutrikimų turinčio mokinio problemas. *Specialusis ugdymas*, 1 (18), 34–45.
27. Girdzijauskienė, S., Gintilienė, G., Butkienė, D., Lesinskienė, S., Pūras D. (2005). Vaikų psichinė sveikata ir psichosocialiniai veiksniai. *Nacionalinės sveikatos tarybos metinis pranešimas*. Vilnius. 61-63.
28. Ginott, H. G. (1999). *Tarp tėvų ir vaikų*. Vilnius: Via Recta.

29. Guay, F., Boggiano, A. K., Vallerand, R. J. (2001). Autonomy Support, Intrinsic Motivation, and Perceived Competence: Conceptual and Empirical Linkages. *Society for Personality and Social Psychology*, 27 (6), 643-650.
30. Gudžinskienė, V., Barkauskaitė-Lukšienė, Ž. (2013). Nuteistųjų vaikinų socialinių įgūdžių reikšmės subjektyvus vertinimas ir jų požiūris į socialinių įgūdžių ugdymą patalpose namuose. *Socialinis darbas*, 12 (2), 284-297.
31. Gudžinskienė, V. (2011). Konstruktyvizmo ištakos Lietuvoje ugdant socialinius įgūdžius. *Pedagogika*, 103, 38–44.
32. Hallahan, D. P., Kauffman, J. M. (2003). *Ypatingieji mokiniai. Specialiojo ugdymo įvadas*. Vilnius: Alma littera.
33. Juodraitis, A. (2003). Vaikai, turintys emocijų ir elgesio sutrikimų. *Specialiojo ugdymo pagrindai*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
34. Justickis, V., Gervytė, J. (2011). Psichologinės pagalbos galimybės vaikams, turintiems emocijų bei elgesio problemų: dialektinės elgesio terapijos efektyvumo analizė. *Socialinis darbas*, 10(1), 120–127.
35. Jull, S., K., (2008). *Emotional and behavioural difficulties (EBD): the special education alneed just ifying exclusion*. Journal of resear chin special education needs, 8(1), 1318. <https://nasenjournals.onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/j.14713802.2008.00097.x> [žiūrėta 2020-04-05].
36. Jovaiša, L. (2007). *Enciklopedinis edukologijos žodynas*. Vilnius: Gimtasis žodis.
37. Jovaiša, L. (2001). *Ugdymo mokslas ir praktika. Analitinių straipsnių monografija*. Vilnius: Agora.
38. Kafemanienė, I.Šadbaraitė (2005). Specialiojo pedagogo profesinės motyvacijos veiksmi. *Specialusis ugdymas*, (13) P.139-149.
39. Kajokienė, I., Žukauskienė, R. (2007). 6-18 m. vaikų reprezentacinės ir klinikinės imčių emocijų ir elgesio sunkumų sąsajų palyginimas su šeimos socialiniais, ekonominiais, demografiniais veiksniais. *Psichologija*, 36, 22–36.
40. Kavaliauskienė, V. (2001). *Pedagoginis pašaukimas ir jo ugdymas*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
41. Kemerienė, S., Mazūrienė, R., Petronis, A., Morkvėnaitė, A., Vasiliauskiene, S., Valantiejiene, S., (2009). *Socialinių įgūdžių ugdymo vadovas*. Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras.

42. *Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas*. (2011). Valstybės žinios, 2011-03-31, Nr. 38-1804.
43. *Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo įsakymas*. Dėl mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymo organizavimo tvarkos aprašo patvirtinimo. (2011). *Valstybės žinios*, 2011-10-11, Nr. 122-5771.
44. Ruškus J. Mažeikis G. (2007). *Neįgalumas ir socialinis dalyvavimas. Kritinė patirties ir galimybių Lietuvoje refleksija: Monografija*. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
45. Miltenienė, L., Melienė, R. (2010). Specialiojo ugdymo formos inkliuzinio ugdymo kontekste. *Specialusis ugdymas*, 1 (22), 133–140.
46. Miltenienė, L. (2005a). Bendradarbiavimo realybė tenkinant vaiko specialiuosius ugdymosi poreikius bendrojo lavinimo mokykloje. *Specialusis ugdymas*, 2 (13), 34 –44.
47. Mitchell, D. (2008). *What really works in special and inclusive education. Using evidence –based teaching strategies*. London and New York: Routledge. Taylor & Francis Group.
48. Nacionalinis medicinos klasifikacijos centras. (2008). TLK-10, sisteminis ligų sąrašas. Tarptautinės statistinės ligų ir sveikatos sutrikimų klasifikacijos dešimtasys pataisytas ir papildytas leidimas. Australijos modifikacija <http://ebook.vlk.lt/e.vadovas/index.jsp?topic=/lt.webmedia.vlk.drg.icd.ebook.content/html/icd/ivadas.html> [žiūrėta 2020 12 12].
49. Newcomer, L. (2009). *Universal Positive Behavior Support for the Classroom*. http://www.pbis.org/pbis_newsletter/default.aspx [žiūrėta 2020-06-06].
50. Quinn, M. M., Osher, D., Warger, C. L., Hanley, T. V., Bader, B. D., Hoffman, C. C. (2000). *Teaching and Working with Children Who Have Emotional and Behavioral Challenges*. Longmont, CO: Sopris West. <https://www.govinfo.gov/content/pkg/ERIC-ED466076/pdf/ERIC-ED466076.pdf> [žiūrėta 2020-12-10].
51. Radzevičienė, L. (1997). *Ankstyvojo ir ikimokyklinio amžiaus vaikų emocijų ir elgesio sutrikimai bei jų korekcija*. Šiauliai: Šiaulių pedagoginis institutas.
52. Raudeliūnaitė, D., Paigozina, R. (2009). Vaikų, gyvenančių globos namuose, socialinių įgūdžių raidos ypatumai. *Socialinis darbas*, 8 (1), 138–146.
53. Ruškus, J., Mažeikis, G. (2007). *Neįgalumas ir socialinis dalyvavimas. Kritinė patirties ir galimybių Lietuvoje refleksija. Monografija*. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
54. Ruškus, J. (2002). *Negalės fenomenas. Monografija*. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.

55. Samašonok, K., Gudonis, V. (2008). Paauglių, gyvenančių globos institucijose ir pilnose šeimose, socialinė kompetencija: lyties ir amžiaus ypatumai. *Ugdymo psichologija*, 19-21.
56. Scheuermann, B. K., Hall, J. A. (2008). Positive behavioral supports for the classroom. USA: R. R. Donnelley and Sons.
57. Scott, T., M. (2007). Issues of personal dignity and social validity in schoolwide systems of positive behavior support. *Journal of Positive behavior interventions*. 9 (2), 102 –112.
58. Simėnaitė, N., Leikus, N. (2014). Pradinių klasių mokinių socialinių įgūdžių formavimas bendrojo ugdymo mokykloje. Šiuolaikinio specialisto kompetencijos: teorijos ir praktikos dermė. *VIII-osios tarptautinės mokslinės – praktinės konferencijos straipsnių rinkinys, Kėdainiai*, 95-103.
59. Skučaitė, V., Karmazė, E., G. (2011). *Padėkime vaikui įveikti sunkumus: geroji bendradarbiavimo mokyklose patirtis*. Vilnius: Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras.
60. Sturlienė, N. (2007). *Paauglių socialinių įgūdžių ugdymo programa*. Kaunas: Arx Baltica spaudos namai.
61. Sugai, G., Horner, R., H., Dunlap, G., Hieneman, M., Lewis, T., J., Nelson, C., M., Scott, T., Liaupsin, C., Saylor, W., Turnbull, A., P., Turnbull, H., R., Wickham, D. (1999). Applying Positive Behavioral Support and Functional Behavioral Assessment in Schools. <http://teachingcommons.cdl.edu/education/media/documents/OSEPRESOURCE.doc> [žiūrėta 2020-02-04].
62. Sutton, C. (1999). Socialinis darbas, bendruomenės veikla ir psichologija. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija.
63. Šalkauskis, S. (1991). Pedagoginiai raštai. Kaunas. 57-259.
64. Šinkariova, L. (2010). *Vaikų ir paauglių psichopatologija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
65. Tijūnėlienė, O. (2000). Mokytojo autoriteto samprata Lietuvoje (1918-1946). Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
66. Topping, Wolfendale.(2017). *Parental involvement in children's reading*. London: Routledge.
67. Vasiliauskas, A. (2005). *Strateginis valdymas*. Vilnius: technologija.
68. Žukauskienė, R. (2002). *Raidos psichologija*. Vilnius: Margi raštai.

69. Žukauskienė, R., Leiputė, O. (2002). Vaikų ir jaunimo globos namų auklėtinių ir vaikų, gyvenančių su abiem tėvais, emocinių ir elgesio problemų ypatumai. *Socialinis darbas*, 2 (2), 106-115.
70. Žukauskienė, R. (2001). *Kodėl vaikai neklauso*. Vilnius: G. Kuskio firma.

Lina Paulauskienė

Handling Behavioural Problems of Students with Behavioural and Emotional Disorders: Teachers' and Parents' Experiences

Master's Degree Thesis

Summary

This Master's thesis aims to reveal the ways of handling behavioural problems of students with behavioural and emotional disorders through the experience of teachers and parents.

To get knowledge on the concept of behavioural and emotional disorders and to identify their root causes, theoretical literature analysis was conducted. Qualitative interview method was employed to disclose the attitudes of parents and teachers towards the behaviour management strategies applied when dealing with students with behavioural and emotional disorders, the peculiarities of parent-teacher cooperation and (self) involvement of parents within the behaviour management process. Document analysis method was used to analyse the content, type and quantity of text messages (praises and remarks) in an electronic diary. Text-messages were addressed to children with behavioural and emotional disorders as well as to their parents.

Research participants were teachers and parents of five children with behavioural and emotional disorders, studying at different general education institutions (primary level) in Vilnius.

Main conclusions:

1. Theoretical analysis of scientific literature unveiled major causes of behavioural and emotional disorders, which include social environment, family relationships as well as genetic factors.
2. The data obtained through the empirical research revealed that parents have positive attitudes towards the behaviour management strategies applied by teachers towards students with behavioural and emotional disorders. They emphasize the importance of building interpersonal relationships, creating a positive environment and being encouraged to participate in classroom and school activities.
3. The analysis of peculiarities of cooperation and communication between teachers and parents of students with behavioural and emotional disorders, allows a conclusion that teachers lack more intensive parental involvement in the behaviour management process both at home and at school. On the other hand, research revealed that teachers often tend to communicate with parents only episodically, *pro forma* and if required. Thus, communication and cooperation between both parents and teachers is clearly insufficient.

4. Document analysis disclosed that in many cases teachers are more inclined to address parents with negative than positive information concerning their children. Moreover, tendencies of cooperation with parents are difficult to track within the analysed texts. Content analysis of text-based praises showed that these mostly include general information, more related to the whole class, and not to a specific student. Praising texts, in any case, should primarily aim to encourage, to motivate the students and to foster their appropriate behaviour.

Key words: *behavioural and emotional disorders, collaboration, behaviour management, strategies.*

PRIEDAI